

301:792.036:37.035:316.483:316.356.4

90-038

THEATERPROJECT

ADEM'

Boekmanstichting-Bibliotheek
Herengracht 415 - 1017 BP Amsterdam
Tel. 243739

EINDOVERSLAG.

1983-1985.

Voor Marjan in ruil voor alle avonden oppas.

KOLOFON.

Uitgave : Theaterprojekt 'ADEM',
Postbus 114,
3970 AC Driebergen,

Samenstelling
en produktie : Marco Holmer.

Voorblad : Paul van Weert.

Druk : Drieburg Off-set.

Met dank aan : De leden van de 'ADEM'-groepen
uit Amsterdam en Den Haag.

Geachte lezers,

Voor U ligt het schriftelijke eindverslag van het theaterproject ADEM. Dit project is tot stand gekomen onder verantwoordelijkheid van:

- * Landelijk Centrum Gereformeerd Jeugdwerk
- * Jeugdraad van de Evangelische Broedergemeente
- * Landelijke Hervormde Jeugdraad

In dit verslag wordt getracht een beeld te geven van wat er binnen het project gebeurd is. Het blijft echter een verslag op papier en dat terwijl het in het ADEM project juist ging om woord en gebaar binnen de magische wereld van het theater.

Als ik aan het ADEM project denk, dan komen bij mij beelden op van de voorstellingen in Den Haag en Amsterdam. Fragmenten uit de beide produkties en reacties van zowel de spelers als van het aanwezige publiek. Er werd bij de voorstellingen veel gelachen. Maar soms verstomde de lach, want de gespeelde situatie blijkt hard en levens-echt te zijn.

De spelers, het publiek en het thema anti-diskriminatie, daar ging het in de allereerste plaats om in dit project. De betrokken organisaties hebben daarnaast ervaring opgedaan in het ontwikkelen van vormingstheater. Hiermee duid ik gelijk de twee lijnen in het project aan. In het verslag worden deze lijnen verder uitgewerkt.

ADEM komt eigenlijk voort uit het vroegere project 'Jonge surinamers in Nederland'. De ervaring leerde dat onze nederlandse jongerengroepen nauwelijks aanspreekbaar waren op ontmoetingsprojecten met surinaamse jongeren. Ook voor themadagen als 'Dag met de vreemdeling' liepen jongeren niet warm. Gelet op ervaringen elders is toen gekozen om met een theaterproduktie over het thema 'diskriminatie en vooroordeel' jongerengroepen te bezoeken.

Met een spelersgroep, bestaande uit leeftijdsgenoten van verschillende nationaliteiten en kulturele afkomst, wilden we situaties uit het leven gegrepen ten tonele voeren.

We hadden bij de start van het project in 1983 niet vermoed, dat multi-kultureel theater en het thema diskriminatie zoveel spanningen zouden oproepen.

Binnen de spelersgroepen ontstonden felle discussies, maar ook de buitenwacht, in de gedaante van de Centruumpartij, bemoeide zich met dit anti-diskriminatie-project. Ondanks (of misschien wel dank zij) deze spanningen zijn door de inzet van alle betrokkenen toch de produkties tot stand gekomen. In Amsterdam de cabaretske 'Alle mens/gekheid op een stokje' en in Den Haag het toneelstuk 'Yamal aangenaam'.

Op grond van een groot aantal voorstellingen in 1984 en 1985 zijn de eindkonklusies van het project geformuleerd. De werkvorm theater blijkt een goed hulpmiddel te zijn om jongeren te bereiken met de thematiek. Verdere uitwerking vindt U in Hoofdstuk VI van dit verslag.

Vanuit de drie organisaties werd een stuurgroep geformeerd, bestaande uit Geert te Velde, Wim Blokhuis en ondergetekende. Deze stuurgroep doet op grond van dit eindverslag de aanbeveling tot een verbreding van het project.

In het achterland van deze drie organisaties zijn op bescheiden schaal initiatieven genomen om op vergelijkbare wijze theatergroepen te gaan starten. De ervaringen vanuit het ADEM projekt kunnen daarbij richtinggevend zijn.

Tevens gaan de spelersgroepen in Amsterdam en den Haag gewoon verder, zij het nu gedragen door de grootstedelijke jeugdwerkorganisaties.

Wij stellen ons voor dat in de jaren 1986 en 1987 vanuit de landelijke organisaties deze initiatieven ondersteund worden.

Een part-time konsulent zou hiertoe aangesteld moeten worden.

Op deze wijze hopen we dat een groot aantal jongeren bereikt kunnen worden met de thematiek van diskriminatie en vooroordeel.

In de afzonderlijke organisaties vindt thans besluitvorming plaats op dit punt. In ieder geval zal naast dit eindverslag een werkboek verschijnen over -Theater als werkvorm in het jongerenwerk-.

Tot slot is het bij theater een goede gewoonte om aan het eind van de voorstelling bloemen te geven aan de spelers. In het kader van dit eindverslag wil ik naast de spelersgroepen en de beroepskrachten in de drie grote steden, toch een aantal hoofdrolspelers in dit projekt ekstra in de spotlight zetten.

Allereerst is daar Peter van der Winden, die in '83 en '84 als projektleider, regisseur en schrijver de grote stimulator is geweest van het projekt. Zonder zijn inzet en vastberadenheid was het projekt nooit tot een goed einde gekomen. Helaas heeft Peter het projekt voortijdig moeten verlaten. Op free-lance basis levert hij ook nu nog steeds bijdragen.

Een aantal ekstra malen applaus halen, is voor Peter op z'n plaats.

Ten tweede Marco Holmer, die in 1985 werd aangesteld teneinde de ervaringen binnen het projekt systematisch te beschrijven. Een onkomfortabel stuk werk, om datgene wat anderen hebben gedaan te ordenen en te beschrijven. Het eindverslag is dan ook van zijn hand. Marco heeft zeer deskundig z'n taak uitgevoerd. Tevens heeft hij prima bijdragen geleverd aan de mogelijkheden tot voortzetting.

En last but not least is daar Luc Verhaak. Hij heeft als technisch medewerker veel werk verzet. Tevens heeft hij een belangrijke rol gespeeld in de periode na het weg gaan van Peter.

Ter afsluiting wil ik u nog melden dat het projekt financieel mogelijk gemaakt werd door bijdragen van het ministerie van WVC en World Youth Projects van de Wereld Raad van Kerken.

De bloemen van dit eindverslag gaan naar bovengenoemde drie mensen. Het doek valt daarmee formeel voor het projekt. Maar zoals gemeld gaan de voorstellingen door en daarmee (naar wij hopen) ook de landelijke organisaties. Wij hopen u bij een van de voorstellingen te mogen begroeten.

Namens de stuurgroep
Jos Bleijenberg

nov. 1985

INHOUDSOPGAVE.

	BLZ.
I. INLEIDING	1
II. PROJEKTORGANISATIE	2
II.1 Steunfuncties	2
II.2 Fasering	2
II.3 Evaluatie en methodiek-ontwikkeling	3
III. PROJEKTUITVOERING	4
III.1 De voorstellingen	4
III.2 Hoe keken jongeren aan tegen de produkties van 'ADEM'	5
III.2.2 Konklusies	6
III.3 De thematiek anti-diskriminatie	7
III.3.1 Verwerking	7
III.3.2 Konklusies	9
III.4 De werkvorm theater	9
III.4.1 Konklusies	15
III.5 De belangstelling van jongeren voor vormingstheater	17
III.5.1 Werving	17
III.5.2 De motivatie van de spelers	18
III.5.3 Konklusies	18
III.6 De vorm van de produkties	19
III.6.1 Uitgangspunten	20
III.6.2 Konklusies	21
III.7 De ontwikkeling van 'eigen' toneelstukken	22
III.7.1 Konklusies	23
IV. DE VOORWAARDEN	24
V. THEATER EN JEUGDWERK	28
V.1 Doelen	28
V.2 Produktiegroepen	32
V.3 Werving	34
V.3.1 Selektie	36
V.4 Themakeuze	36
V.5 Het werkproces	37
V.6 De voorstellingen	39
VI. RESUME	41
VI.1 Konklusies	42
VI.2 Innovatie	43
BIJLAGEN.	
A. INTERVIEWS BEZOEKERS	45
B. DE WERKING VAN DE VOORSTELLING	49
C. DE MOTIVATIE VAN DE SPELERS	52
D. BEGROTING PRODUKTIEGROEPEN	57

I. INLEIDING.

Op 1 Mei 1983 is het projekt 'ADEM' (Anti-Diskriminatie Etnische Minderheden) van start gegaan. Dit projekt betrof een samenwerkingsprojekt van de Landelijke Hervormde Jeugdraad, het Landelijk Centrum voor Gereformeerd Jeugdwerk en de Centrale Jeugdraad Evangelische Broedergemeente. Het projekt werd mogelijk gemaakt door een projekt-subsidie van het Ministerie van W.V.C.

Aan het projekt lagen de volgende overwegingen ten grondslag:

Vanuit ervaringen in het projekt 'Jonge Surinamers in Nederland' was duidelijk, dat bij een groot deel van de door de organisaties bereikte groepen, veel vooroordelen bestaan met betrekking tot ethniese minderheden. Slechts een klein deel van 'onze groepen' heeft voldoende belangstelling voor de problematiek om daarop nader in te gaan.

Het projekt kreeg een tweeledige doelstelling mee:

- 1. Door middel van vormingstoneel de problematiek van een pluriforme samenleving introduceren bij jongerengroepen op een zodanige wijze dat de eigen houding en handelen aan de orde komt/beïnvloed wordt.*
- 2. Het ontwikkelen van de werkvorm vormingstoneel, met de vraag of deze een permanente functie kan krijgen in het bestaande werk van de organisaties.*

Wat betreft de uitvoering richtte het projekt zich op de drie grote steden Rotterdam, Amsterdam en Den Haag. Er is met name voor deze plaatsen gekozen, omdat daar de diskriminatie problematiek zich het duidelijkst manifesteert.

In de afgelopen twee jaren is er in samenwerking met de plaatselijke jeugdwerkorganisaties in die steden gewerkt aan de konkretisering van het projekt. In de drie plaatsen zijn jongeren benaderd, die belangstelling hadden voor zowel de thematiek als voor de werkvorm theater. Een belangrijke uitdaging binnen het projekt was de poging om daarbij jongeren van verschillende nationaliteit te betrekken.

Uiteindelijk bleek het mogelijk om in Den Haag en Amsterdam te komen tot een produktiegroep. Na een intensieve periode van discussiëren, improviseren en repeteren kon op 15 Mei 1984 de produktie 'Alle mens(gek)heid op een stokje' van de groep uit Amsterdam in première gaan. Op 15 September volgde de produktie 'Yamal aangenaam' van de groep uit Den Haag.

Daarna zijn beide voorstellingen door de stedelijke- en landelijke-organisaties aangeboden aan jeugd- en jongerengroepen.

Na een voorzichtige start in het najaar van 1984 bleek in het voorjaar van 1985 de belangstelling voor de voorstellingen groot te zijn. In de periode Januari tot en met Mei 1985 werden door beide groepen samen ruim 30 voorstellingen gespeeld. Naast een groot aantal voorstellingen in de drie grote steden, bleek het mogelijk om ook een kleiner aantal voorstellingen te spelen in andere delen van het land. Een groot aantal aanvragen uit stad en land moest worden afgewezen in verband met de beschikbaarheid en de geografiese gebondenheid van de spelers (scholieren).

II. PROJEKT-ORGANISATIE.

II.1 Steunfuncties.

Bij de start van het projekt zijn er op landelijk nivo de volgende steunfuncties gekreeerd, teneinde de uitvoering van het projekt te garanderen.

A. Stuurgroep.

Uit vertegenwoordigers van de drie landelijke organisaties is een stuurgroep geformeerd, die samen met de projektleider de uitvoering van het projekt inhoudelijk en prakties koordineert. Daarnaast heeft de stuurgroep een functie bij de vertaling van de resultaten van het projekt naar de verschillende organisaties toe. De stuurgroep bestaat uit de volgende leden: Jos Bleijenberg (H.J.R.), Geert te Velde (L.C.G.J.) en Wim Blokhuis (E.B.G.).

B. Projektleider/regisseur.

In deze functie werd aangetrokken Peter van de Winden. Naast het koördineren van het projekt bestonden zijn taken met name uit het opstarten en begeleiden van de spelersgroepen, het schrijven en regisseren van de toneelstukken en het begeleiden van de voorstellingen.

C. Technies medewerker.

Luc Verhaak werd aangesteld bij het projekt voor de technische realisatie van de voorstellingen. Daarnaast assisteerde hij de projektleider op zowel inhoudelijk als organisatories/administratief vlak.

D. Techniek.

Ten behoeve van het projekt werden een aantal investeringen gedaan op het gebied van belichtings- en geluids-apparatuur, dekor en requisieten, die bij de voorstellingen van de groepen konden worden ingezet. Basisapparatuur, die het mogelijk maakte om in elke willekeurige situatie en akkomodatie voorstellingen te kunnen spelen.

E. Referentiegroepen.

In de betrokken steden zijn uit vertegenwoordigers van de plaatselijke organisaties referentiegroepen geformeerd. Deze werden betrokken bij de uitvoering van het projekt in hun stad. Zij hadden een functie als klankbord, als intermediair tussen het landelijke- en het plaatselijke-nivo en tevens een belangrijke rol bij de promotie en verspreiding van de voorstellingen.

II.2 Fasering.

Bij de start van het projekt werd de volgende fasering ten aanzien van de uitvoering van het projekt opgesteld:

Juli t/m December 1983.

1. Het aantrekken van een regisseur die tevens de koördinatie

van het projekt zal verzorgen. In samenwerking met de grootstedelijke organisaties zal een groep vrijwilligers samengesteld worden, waaronder vertegenwoordigers uit de ethniese minderheden.

2. In samenspel met de direkt betrokkenen zal een produktie ontwikkeld worden, die afgestemd is op de aard van de betrokken organisaties. Vanuit tekstideeën en improvisaties zal tot een produktie gekomen worden, waarbij de regisseur die tekstideeën en 'plots' aanreikt, en de spelersgroep deze tot een stuk uitwerkt via improvisaties.

Januari t/m Juni 1984.

3. Repetitie en realisatie van de produkties.

Juli t/m December 1984.

4. In het tweede jaar van het projekt zal elke groep minimaal 12 voorstellingen verzorgen in de Randstad. Deze opvoeringen zullen in nauw overleg plaatsvinden met de aldaar werkzame organisaties. Vanuit het projekt zullen reeds in deze fase andere jeugd- en jongerenwerk-organisaties benaderd worden met de vraag of deze produktie via hun kanalen jongeren zal kunnen bereiken. Deze relaties zijn tevens van belang om te kunnen vaststellen of een dergelijke produktie ook na afloop van het projekt kan blijven doorgaan.

Januari t/m Juni 1985.

5. In de laatste fase van het projekt zal met name geëvalueerd worden of deze werkvorm een plaats kan krijgen in het bestaande werk van de jeugd- en jongeren-organisaties en benut kan worden voor andere prioriteiten in het kader van jeugdbeleid.

In grove lijnen is deze fasering tijdens de uitvoering van het projekt aangehouden. Zij het dat er binnen de tijd een aantal verschuivingen zijn opgetreden. Met name de werving van vrijwilligers en het opstarten van de produktiegroepen heeft meer tijd gekost dan aanvankelijk werd voorzien. Als gevolg daarvan is de speelperiode verschoven naar het tijdstip tussen september 1984 en juni 1985.

II.3 Evaluatie en methodiek-ontwikkeling.

Met ingang van 1 Januari 1985 is Peter van de Winden, vanwege het vinden van een vaste betrekking, als projektleider afgetreden. Als begeleider van de groep in Amsterdam heeft hij echter nog een beperkte functie binnen het projekt behouden. Per 1 Maart 1985 is Marco Holmer aangetrokken als projektmedewerker. Zijn taken liggen met name op het vlak van de evaluatie, de methodiese beschrijving van de ervaringen van het projekt, alsmede het onderzoeken van de mogelijkheden tot inpassing van het projektwerk in het werk van de organisaties. Tijdens de laatste maanden van het projekt heeft hij met de verschillende betrokkenen -te weten de spelers, de projektleider, de medewerkers, de referentiegroepen, de afnemers van de voorstellingen en de bezoekers- gesprekken gevoerd. Op basis van deze gesprekken is het, nu voorliggende eindverslag ontstaan.

III. PROJEKTUITVOERING.

In de doelstelling van het projekt zijn de volgende drie aspecten te onderscheiden:

1. Theater als middel om groepen jongeren te bereiken. Hen op een onderhoudende manier te interesseren voor een thematiek.
2. Theater als middel om ten aanzien van diskriminatie bij jongeren een proces van verandering in denken en houding op gang te brengen.
3. De werkvorm theater als middel om aan een thema met jongeren te werken.

In de navolgende hoofdstukken kijken we terug op de ervaringen die het projekt ten aanzien van deze punten heeft opgeleverd.

III.1 De voorstellingen.

Een van de doelen van het projekt 'ADEM' was:

'Het middels vormingstoneel introduceren van de problematiek anti-diskriminatie bij jongeren.'

Als konkreet resultaat van het projekt zijn twee produkties ontstaan, waarmee dit doel bereikt kon worden.

Door de spelersgroep in Den Haag werd een avondvullend toneelstuk gemaakt, gebaseerd op het wel en wee van een jongeren-sociëteit. In het toneelstuk worden de leden van de sociëteit gekonfronteerd met een Marokkaanse jongere, die lid van de sociëteit wil worden. De kern van het stuk wordt gevormd door de reakties van de soosleden op zijn aanwezigheid, en door de vraag stelling of buitenlandse jongeren lid van een Nederlandse sociëteit kunnen worden.

Er is voor gekozen om het toneelstuk een open einde te geven, nadat in de voorliggende scenes alle standpunten en argumenten naar voren zijn gekomen.

De spelersgroep uit Amsterdam heeft gekozen voor een cabaret. In een tiental scenes -veelal gebaseerd op eigen ervaringen- worden verschillende vooroordelen op een kritiese, ironiese manier aan de kaak gesteld.

Bij beide voorstellingen is als uitgangspunt genomen, dat de opvoeringen een onderhoudend karakter zouden moeten hebben.

De beide voorstellingen zijn in het afgelopen jaar aangeboden aan het plaatselijk jeugd- en jongerenwerk.

Na een aanvankelijk aarzelende start (Sept. '84-Dec. '84), kan aan het einde van de projektperiode gekonstateerd worden, dat de belangstelling voor de produkties sterk gegroeid is en nog steeds groeiende is. (De spelersgroep uit Amsterdam speelde alleen al in de periode Januari '85 tot Juni '85 vijftien voorstellingen.) Met name in de eerste maanden van het jaar 1985 is als gevolg van mond tot mond reclame het aantal aanvragen sterk toegenomen.

Als we kijken naar de motivatie achter de aanvragen en naar de plaatsen waar werd opgetreden, dan zijn de volgende punten belangrijk:

- In de meeste gevallen is de voorstelling gespeeld voor sociëteiten en kategese-groepen. In een enkel geval werden

- op centrale plaatsen in een wijk 'open' voorstellingen georganiseerd vanuit de kerkelijke instellingen.
- Met name sprak de koppeling van theater en thematiek de aanvragers aan. Ook werd 'een doorbreking van de traditionele discussie-bijeenkomsten' in enkele gevallen als argument genoemd.
 - Een belangrijke reden om tot de aanvraag te komen was, dat het vrijwillige casu quo het beroepskader de voorstelling belangrijk achtte voor de vorming van het bezoekende publiek.
 - In enkele gevallen (2 à 3) pastte de voorstelling in het kader van andere activiteiten op het terrein van het thema, waaraan men op dat moment in de instelling werkte.
 - Ook bereikte ons een aantal aanvragen vanuit scholen. Omdat deze doelgroep enigzins buiten het bereik van het projekt lag, en met name ook als gevolg van het niet beschikbaar zijn van de spelers op tijdstippen overdag, zijn deze aanvragen niet gehonoreerd.

Aangaande de opkomst en de aard van het bereikte publiek kunnen de volgende opmerkingen worden gemaakt:

- In situaties, waar een 'open' werving werd gehouden, bleek het voor de organisatoren vaak moeilijk om aan publiek te komen. Opvallend was dat in dergelijke situaties veelal een ouder publiek werd bereikt dan waarvoor de voorstellingen waren gemaakt.
- In besloten situaties, was meestal een vaste kern van bezoekers aanwezig. Hierbij werd in de sociëteiten het meest talrijke publiek bereikt. In die laatste situatie lag de leeftijd van de bezoekers tussen de 16 en 24 jaar, de leeftijdsgroep waarvoor de produkties ontwikkeld waren.

III.2 Hoe keken jongeren aan tegen de produkties van 'ADEM'.

De reacties van het publiek waren in bijna alle gevallen enthousiast. Een groot deel van het publiek gaf te kennen, het te waarderen dat de voorstelling het thema op een onderhoudende wijze bracht. In alle gevallen was merkbaar dat men aandacht had voor het gespeelde, er werd door het publiek direkt op de voorstelling gereageerd en veelvuldig gelachen. De meeste bezoekers die geïnterviewd werden, vertelden dat zij naast deze voorstelling niet of nauwelijks theatervoorstellingen bezoeken. Activiteiten als deze worden dan ook niet regelmatig in de instellingen georganiseerd. Een deel van de geïnterviewde bezoekers gaf te kennen dat zij wel vaker een toneelvoorstelling, of een andere activiteit rondom een thema geprogrammeerd wilden zien.

Een aantal samenvattingen van de interviews, die met de bezoekende jongeren werden gehouden kunt U vinden in bijlage A.

III.2.2 De reacties van de organiserende instanties.

Voor veel organisatoren was het programmeren van de voorstellingen een experiment. Met name in de sociëteiten is het geen

gewoonte om andere activiteiten dan film en muziek te programmeren.

Op een aantal plaatsen speelde een rol, dat men onbekend was met de mogelijkheden op het terrein van de theaterprogrammering.

Daarnaast speelde de twijfel of een dergelijke activiteit bij het publiek zou aanslaan een rol.

Ook de kostenfaktor was voor de instellingen een criterium. Het feit dat de voorstellingen van het projekt geen investeringen in uitkoopsommen met zich meebracht, maakte een programmerings-experiment mogelijk. Aangegeven werd, dat het projekt 'ADEM' drempelverlagend heeft gewerkt ten aanzien van het programmeren van theateractiviteiten. Belangrijk vonden de organisatoren, dat er gericht publiciteit werd gegeven aan het bestaan van het projekt en de voorstellingen binnen de organisaties.

De opkomst van bezoekers was vaak geringer dan het potentieel dat volgens de organisatoren aanwezig geacht mocht worden. Een geringe publiciteit op plaatselijk nivo, en het feit dat theater veelal een onbekende programma-activiteit is, waren daar debet aan.

Veel organisatoren gaven aan in de toekomst vaker 'theatrale' activiteiten te willen programmeren. Dit mede gezien de positieve reacties van het aanwezige publiek.

III.2.2 Konklusies.

Een van de doelen van het projekt was:

Het door middel van theater onder de aandacht van jongeren brengen van de thematiek anti-diskriminatie.

Gezien de positieve reacties vanuit het publiek en de toenemende vraag naar optredens, kan gesteld worden dat deze werkwijze een goede kans van slagen in zich heeft. Met name wordt duidelijk dat het publiek het gewaardeerd heeft dat op een onderhoudende wijze een thema wordt aangesneden. Tegelijk wordt echter duidelijk dat jongeren niet vanzelf op een voorstelling afkomen. Het bezoeken van een theatervoorstelling is geen gemeengoed. Bij de ontvangende instellingen is het ook geen gewoonte om theater en vergelijkbare activiteiten te programmeren. Als dat wel het geval was zou het vormingstheater van 'ADEM' gemakkelijker een plaats kunnen krijgen binnen het werk.

Het lijkt aanbevelenswaardig om in de toekomst te werken aan een traditie op het gebied van het programmeren van theatervoorstellingen.

De 'ADEM'-voorstellingen zouden daarbinnen dan de volgende functies kunnen vervullen:

- De bezoekers en het kader van het plaatselijk jeugdwerk stimuleren tot een ruimere programmering dan de tot nu toe algemeen gebruikelijke film en muziek-activiteiten. Te denken valt onder andere aan toneel, cabaret, muziektheater enzovoort.
- Bezoekers stimuleren om de aangeboden thematiek, hetzij individueel, hetzij kollektief te onderzoeken.
- Bezoekers stimuleren om zelf met theater en/of creatieve werkvormen te gaan werken.

III.3 De thematiek antidiscriminatie.

Een tweede aspekt van de doelstelling van het projekt 'ADEM' was:

'Het hanteren van het middel theater om bij jongeren een denken houdingsverandering op gang te brengen.'

Als we kijken naar de werking van de beide voorstellingen, kunnen we de volgende effecten konstateren.

Beide voorstellingen roepen bij het publiek reacties op. Bezoekers vertellen door de scènes geraakt te worden. Bij veel bezoekers, die zelf niet rechtstreeks met buitenlanders te maken hebben, bereikte de voorstelling, dat diskriminatie herkenbaar en met name voelbaar werd. Diskriminatie werd van een algemeen nieuwsfeit tot dagelijkse werkelijkheid gemaakt. Het feit dat in de produkties buitenlandse jongeren meespeelden, speelde bij dit laatste gegeven een essentiële rol.

De voorstellingen zetten het publiek aan het denken. Zij hebben dan ook een functie vervuld bij de vorming van de bezoekers. Het direkte effect van de voorstellingen is een belangrijke, op individuen gerichte vorming.

Een samenvatting van de reacties van zowel publiek als de spelers, ten aanzien van de werking van de voorstellingen, kunt U vinden in bijlage B.

III.3.1 Verwerking.

Naast het spelen van de voorstellingen -als zelfstandige vormingsactiviteit- is er in het projekt ook geprobeerd om een kollektieve verwerking met het publiek op te zetten. Wanneer met groepen jongeren naar aanleiding van de voorstelling aan een verdieping van het onderwerp verder gewerkt kan worden, kan dit het effect van de voorstelling vergroten. Ook zou de voorstelling daardoor een plaats kunnen krijgen binnen andere vormingsactiviteiten die ter plaatse worden opgezet. Een aantal mogelijke werkvormen zijn uitgeprobeerd.

Het barrièrespel.

Naar aanleiding van de voorstelling is er, in samenwerking met het P.C.G.J. Noord Holland en het R.C.G.J. Amsterdam, een gezelschapsspel ontworpen. Dit ganzenbord-achtige spel stelt dezelfde thematiek als de voorstelling, op een eveneens onderhoudende manier, aan de orde. Het is de bedoeling dat dit spel aan individuen, groepen en kader een steunpunt en een werkvorm biedt om de voorstelling en het thema te verwerken. De belangstelling voor het spel is echter tot nu toe nog niet erg groot geweest.

De volgende factoren spelen daarbij vermoedelijk een rol:

- Voor de individuele bezoeker, bij wie een belangrijke motivatie 'amusement' is, ligt het niet voor de hand om het bekijken van een theatervoorstelling te koppelen aan een verdere verwerking van het thema. Ook veronderstelt een gezelschapsspel een gezelschap om het mee te spelen.

- In de meeste gevallen waren de voorstellingen als een zelfstandige activiteit geprogrammeerd. Er was door de organiserende instanties geen rekening gehouden met de eventuele programmering van een verwerking.
- De verkoopprijs/kostprijs van f 8,50 vormt wellicht voor jongeren een (te hoge) drempel.

Thema-diskussie.

In enkele gevallen, met name daar waar kategesegroepen aangaven naar aanleiding van de voorstelling verder te willen diskussiëren, zijn vervolgbijeenkomsten gepland. Ook op die bijeenkomsten bleek dat de voorstellingen veel diskussie oproepen. Opvallend was dat niet alleen op algemeen maatschappelijk nivo, maar vooral op persoonlijk nivo over diskriminatie werd gediskussieërd.

In die gevallen waarbij, door de organisatoren, geprobeerd werd om na afloop van de voorstelling een georganiseerde discussie te entameren tussen publiek en spelers, leden die pogingen schipbreuk. Ofwel er bleek te weinig animo bij het publiek, danwel bleef de discussie beperkt tot een zeer klein aantal (mondige) bezoekers.

In vergelijking met de ervaringen in de vaste (kategese) groepen werd duidelijk, dat 'het georganiseerd diskussiëren achteraf' alleen een kans van slagen heeft als een groep elkaar al enigzins kent en al wat ervaring heeft met het bediskussiëren van een onderwerp.

Op bijna alle plaatsen waar werd gespeeld, was er de behoefte van een aantal bezoekers om in de informele sfeer met de spelers na te praten.

Spelverwerking.

Op kleine schaal is geprobeerd, bij de voorstellingen van de groep uit Den Haag, om de traditionele werkvorm 'diskussie achteraf' te doorbreken, door het introduceren van andere verwerkingsvormen. De Haagse voorstelling was met name daarvoor geschikt, omdat zij een open einde heeft.

In Rotterdam werd door het publiek spontaan gewerkt aan het maken en spelen van een mogelijke laatste scene, een afloop van het stuk. Vanuit die ervaring ontstond bij meerdere organisatoren de vraag om een soortgelijke verwerking van de voorstelling op te zetten.

Bij een aantal voorstellingen zijn de volgende werkvormen uitgeprobeerd:

1. Het uitspelen door het publiek van een drietal rollenspelen samen met de spelers/rolfiguren uit het stuk. De bedoeling van deze rollenspelen was om het publiek hun eigen reacties en houdingen te laten onderzoeken en uitproberen.
2. Het uitspelen van een discussie over het onderwerp. Hiervoor was de vorm gekozen van een gespeeld tribunaal, waarin de rolfiguren voor hun daden in het stuk ter verantwoording werden geroepen. Het publiek fungeerde als advocaten en getuigen.

3. Het uitdenken en uitspelen, door het publiek, van een mogelijke afloop van het konflikt in de jongerensoos. Het publiek speelde de standpunten en houdingen, die zij de rolfiguren zouden laten innemen.

Omdat deze werkvormen slechts in een paar situaties zijn uitgeprobeerd, kan alleen iets gezegd worden over de appreciatie van deze werkvormen door het publiek. Opvallend was de grote bereidheid van de aanwezigen om, mede gestimuleerd door de aanwezigheid van de spelers, in de activiteiten te participeren.

III.3.2 Konklusies.

Ten aanzien van het tweede doel van het projekt te weten;

'Het opgang brengen van een proces bij jongeren, waarbij hun houding en handelen ten aanzien van diskriminatie wordt beïnvloed';

Kunnen we de volgende konklusies trekken:

Uit de reacties van het publiek blijkt duidelijk dat de voorstellingen hen raken, hen aan het denken zetten en hen uitnodigen tot gesprekken. Er is een duidelijke werking op individuele bezoekers te konstateren. Een werking die het best omschreven kan worden als een "eye-opener". In hoeverre de voorstellingen een proces op gang brengen valt niet eenduidig na te gaan. De kontakten met jongeren waren daarvoor te kort (slechts een voorstellingsavond lang). Wel kunnen we vaststellen dat, afhankelijk van de situatie en in overleg met de organiserende instantie, het mogelijk blijkt om een vorm van kollektieve verwerking met de bezoekers te organiseren. Het hanteren van spelvormen daarbij blijkt een goed middel te zijn, gezien de bereidheid van het publiek om in die werkvormen te participeren. De voorstellingen bieden aanknopingspunten voor een (georganiseerde) groepsdiskussie.

Op de hiervoor genoemde wijzen kan vanuit de start van een bewustwordingsproces, die gemaakt is door naar de voorstelling te kijken, verder gewerkt worden.

Op deze wijze kan de voorstelling een plaats krijgen binnen de reguliere vormingsactiviteiten van de organisaties.

Voor een diepgaande verkenning van het thema is een min of meer hechte groep jongeren, die elkaar kent en gemotiveerd is om langere tijd aan het thema te werken, een voorwaarde.

Een belangrijke funktie van de voorstellingen blijft, in bijvoorbeeld sociëteiten, het onder de aandacht brengen van de thematiek bij (individuele) jongeren. Een funktie die niet onderschat moet worden.

III.4 De werkvorm theater.

Teneinde voorstellingen voor groepen jongeren binnen de organisaties te kunnen realiseren, was het derde doelstellings-aspekt van het projekt:

'Het ontwikkelen van de werkvorm theater.'

Gezien de aard van het projekt wilde dat zeggen: 'Het samen met jongeren maken, instuderen en spelen van produkties over anti-diskriminatie.'

Om die reden waren naast de bezoekers, ook de spelers(groepen) doelgroep van het projekt.

In dit hoofdstuk bekijken we de ervaringen met betrekking tot het opzetten van produktiegroepen en het realiseren van produkties.

Als uitgangspunt voor de produktie van voorstellingen is er bij de start van het projekt voor gekozen, om theater VOOR en DOOR jongeren te maken. Een belangrijke taak binnen de uitvoering was daardoor het opzetten van produktiegroepen in de drie grote steden.

Door de doelen van het projekt lag het kader waarbinnen deze groepen zouden moeten funktioneren al bij voorbaat vast:

- Het thema van de produktie was anti-diskriminatie.
- Het einddoel van de groep was een zelf ontwikkelde produktie over de thematiek.
- Gezien de aard van de thematiek zou geprobeerd worden om verschillende nationaliteiten bij het maken van het stuk te betrekken, om op die manier een 'over U en zonder U'-effekt te voorkomen.

In de werkpraktijk van de groepen betekende dit, dat met elke groep een proces werd gestart waarbij:

- Het thema werd verkend, ieders ervaring met diskriminatie werd besproken, om van daaruit te komen tot een gemeenschappelijke stellingname en idee voor de voorstelling.
- De groep kennis maakte met verschillende theatervormen, teneinde een keuze te maken voor een bepaalde theatrale vorm van hun produktie.
- Er een kennismaking plaats vond met de verschillende nationaliteiten in de groep, teneinde een werkbasis te kreëren, waarop de groep als geheel zou kunnen funktioneren.
- De groep spelenderwijs de produktie zou maken en instuderen.

Bij de samenstelling van de groepen is in de werving het uitgangspunt gehanteerd, dat een ieder die zich aanmeldde in de opzet een plaats kon krijgen. Er is niet geselecteerd naar motivatie en ervaring met betrekking tot hetzij de thematiek hetzij de theatervorm.

Hoewel daardoor geen drempel lag ten aanzien van het meedoen, was een gevolg, dat verschillende motivaties en ervaringen in het proces een plaats moesten krijgen.

Uit het bovenstaande wordt duidelijk dat het groepsproces met de deelnemers, het kreëren van een min of meer hechte groep als basis voor de produktie, een belangrijke faktor is geweest bij het starten van de produktiegroepen.

Hoewel de in Rotterdam, Amsterdam en Den Haag gestartte groepen allen vanuit dezelfde doelstelling hebben gewerkt, zijn de werken groepsprocessen anders verlopen. Ook hebben de groepen een verschillende signatuur gekregen.

Van grote invloed op het projekt is geweest het besluit om te willen streven naar multicultureel samengestelde groepen.

Hieronder volgt een beschrijving van het verloop van het werkproces in de verschillende groepen.

Rotterdam.

In Rotterdam was vanuit het projekt 'Jonge Surinamers' en vanuit de plaatselijke organisaties een groep jongeren voortgekomen, die rondom het thema anti-diskriminatie een kabaretproduktie wilden maken. Met deze groep is het projekt 'ADEM' van start gegaan.

Aanvankelijk bestond de groep uit jongeren van Nederlandse en Surinaamse nationaliteit, later werd de groep aangevuld met een aantal jongeren van Turkse en Marokkaanse nationaliteit.

Met de groep is eerst een aantal avonden gediskussieërd over hun eigen ervaringen met betrekking tot diskriminatie. Tegelijk werden een aantal mogelijke theatrale vormen (toneel, kabaret, enzovoort) geïntroduceerd. Vervolgens zijn met de groep een aantal voorbeelden van toneelstukken gespeeld om te bekijken wat de mogelijkheden van toneel waren en ook om te kunnen beoordelen welke capaciteiten de spelers zelf hadden.

In deze start van het werkproces ontstonden een aantal spanningen binnen de groep:

- Spanningen tussen de verschillende nationaliteiten, toegespitst op de mate waarin men elkaars houding en gewoonten respekteerde.
- Spanningen als gevolg van verschil van mening over de keuze van de theatrale vorm.
- Spanningen rondom verschillen in opvatting over de benadering van het thema.

Als gevolg van deze spanningen bleef de groep steken in de kennismakings-fase.

Omdat het uitgangspunt van de groep was om gezamenlijk de inhoud en vorm van de produktie vast te stellen, was het noodzakelijk om deze problemen het hoofd te blijven bieden en te proberen om tot die gezamenlijkheid te komen.

Dit betekende echter een forse aanslag op de motivatie van de groepsleden. Na enkele maanden haakte een groot aantal af.

Met de overgebleven groep werd geprobeerd om nog weer een nieuwe start te maken. Er werd besloten om nu sterk produktie gericht te gaan werken, een aanpak waarbij inhoud en vorm meer vanuit de regisseur werden bepaald.

De groep was echter al te zeer gedecimeerd om als groep nog verder te kunnen werken. In overleg met de deelnemers en de plaatselijke organisaties werd besloten om de groep op te heffen.

Als we terugkijken naar de ervaringen in Rotterdam, kunnen we de volgende konklusies trekken:

- Vier verschillende nationaliteiten, die tevoren nog niet met elkaar in contact zijn geweest, vergt veel van de motivatie van de deelnemers en bovenal een grote tijdsinvestering voordat een hechte groep ontstaat.
- Het niet selekteren van de deelnemers had tot gevolg dat er een uiterst gemelleerde groep ontstond, die vervolgens op een gezamenlijke noemer moest worden gebracht.
- De hele produktie, inhoud, vorm en verhaal moesten met en door de groep worden vastgesteld. Wanneer vooraf al een raamwerk voor een produktie was aangeboden, had dat een houvast kunnen bieden, een natuurlijke selektie kunnen bevorderen, en een konkreet werkdoel kunnen bieden.

- De overgang van het ene projekt (Jonge Surinamers) naar het andere met een wisseling van begeleiding, bood onvoldoende garanties voor een goede start van het werkproces. Deze overgang kwam bovendien op een moment waarop het projekt 'ADEM' nog nauwelijks van start was gegaan.

Amsterdam.

In Amsterdam kwam op een zeer open werving in onder andere dagbladen een grote groep mensen af uit het hele land. Bij de werving werd het aksent gelegd op het thema anti-diskriminatie. Ook hier waren weer vier verschillende nationaliteiten vertegenwoordigd. Al bij de eerste bijeenkomst doken dezelfde problemen op die in Rotterdam een rol speelden. Verschillen in opvatting over de uitwerking van het thema en problemen in de kommunikatieve sfeer tussen Nederlanders en buitenlanders. Een groot aantal deelnemers haakte al na de eerste bijeenkomst af. Gekonstateerd werd, dat een zo ruim opgezette werving onvoldoende selektie-mogelijkheden bevatte voor de deelnemers. De volgende stap was daarom: Gericht werven via de Amsterdamse Jeugdwerkorganisaties en via de overgebleven groep spelers (vrienden en kennissen). Zo ontstond een nieuwe groep spelers van ongeveer zes mensen waarmee opnieuw van start is gegaan. In de groep waren toen drie nationaliteiten vertegenwoordigd (Turkse, Surinaamse en Nederlandse jongeren), waarvan een aantal elkaar al kende.

Als startpunt voor het werkproces is gekozen voor een gezamenlijk werkweekeinde. Enerzijds om daarmee de groepsvorming een impuls te geven, anderzijds om te voorkomen dat de groep te lang bleef steken in het diskussiëren over het thema en het lanceren van ideeën.

In de repetitietijd daarna heeft de groep gewerkt aan het uitwerken van een reeks scenes, waarvan de inhoudelijke ideeën vanuit de groep kwamen en die vervolgens in de vorm van uitgewerkte teksten door de regisseur aan de groep werden aangeboden.

Doordat de groepsleden geen of nauwelijks theater-ervaring hadden, en in eerste instantie hun affiniteit met het projekt bij het thema lag, was het moeilijk om dit repetitieproces gaande te houden. De belangstelling voor de theatrale kant van het geheel was minder groot, dus men had uit zichzelf niet de drijfveer om aan een presentatie te werken. Om te voorkomen dat het proces bleef steken in het repeteren en de motivatie van de deelnemers zou wegzakken, is op een gegeven moment -als een secondaire motivatie- de première-datum vastgesteld als een punt om naar toe te werken. Een impuls, die in deze groep uitstekend heeft gewerkt.

Na de première heeft de groep vijf en twintig voorstellingen gespeeld van hun produktie.

Tijdens het werkproces en met name tijdens het spelen van de voorstellingen is het in Amsterdam gelukt om een vrij hechte produktiegroep te krijgen. Nog steeds is er sprake van kleine spanningen tussen de verschillende nationaliteiten, maar dankzij het feit dat men al langere tijd samenwerkt en ook doordat de betrokken buitenlandse jongeren al geruime tijd in Nederland

wonen (met andere woorden enigzins gewend zijn om zich in een Nederlandse setting te handhaven), komen deze spanningen niet tot duidelijke conflicten.

Ook blijkt dat de groep door het spelen van een reeks voorstellingen sterker gemotiveerd is geraakt en gevoeliger is geworden voor theater. De groep is vrij zeker over de voortgang van het projekt, is zelf op zoek naar andere theatrale vormen, en geeft aan, behoefte te hebben aan scholing ter verbetering van de kwaliteit van de optredens.

Vanuit de betrokkenheid van de leden bij het thema is de groep sterk gemotiveerd om publiek te bereiken. Zij is naar buiten toe gericht. Voor de groep is het een gegeven dat zij willen blijven voortbestaan om te werken aan een nieuwe voorstelling over anti-diskriminatie.

Als we terugkijken naar de ervaringen in Amsterdam kunnen we de volgende konklusies trekken:

- Een open werving levert een zo grote verscheidenheid aan deelnemers en motivaties op dat een duidelijker selektiemogelijkheid nodig is.
- Een multikulturele groep is wellicht het nastreven waard. Dat dit in Amsterdam uiteindelijk is geslaagd, is minder een gevolg van een succesvolle werving, maar lijkt meer een verdienste van de opstelling en houding van de toevallige deelnemers aan het projekt.
- Het inbouwen van een werkweekeinde in het werkproces heeft een gunstige invloed gehad op de groepsvorming.
- Het inbrengen van een zekere produktiedwang (de vastgestelde premièredatum), heeft een goede funktie vervuld in het bijeenhouden van de groep. Men stond gezamenlijk voor de taak een voorstelling te spelen, waardoor onderlinge verschillen minder op de voorgrond stonden. In de speelperiode na de première ontstond de ruimte om de voorstelling te optimaliseren en plannen te maken voor de voortgang in het nieuwe seizoen.

Den Haag.

In Den Haag is er voor gekozen om de werving geheel te laten verlopen via de jeugdwerkorganisaties. Uit deze werving kwam, op de kennismakingsavond, een groep van acht en twintig belangstellenden af. In deze groep waren twee nationaliteiten vertegenwoordigd, de Surinaamse en de Nederlandse. Op de avond werd informatie gegeven over het projekt en werden afspraken gemaakt voor een reeks bijeenkomsten.

Op de eerste repetitieveavond waren er echter van de groep nog slechts vijf deelnemers over. Ook was helaas de Surinaamse groep jongeren afgefallen, omdat het leeftijdsverschil tussen hen en de rest van de groep te groot was.

De werving werd opnieuw gestart en de groep werd aangevuld met kennissen van de al aanwezige leden. Onder de nieuwe leden was een Marokkaanse jongen, de rest van de groep bestond uit Nederlanders. Direkt bij de start werd een werkweekeinde gehouden. Evenals bij de groep in Amsterdam gaf dit weekeinde een goede impuls bij het opstarten van het werkproces.

In het weekeinde werd in eerste instantie gewerkt aan een verkenning van de verschillende theatervormen. De groep maakte naar aanleiding daarvan de keus om een toneelstuk te gaan maken. Met elkaar werd een basisplan voor de produktie gemaakt. In de repetitieperiode die op het weekeinde volgde werd het toneelstuk, in wekelijkse afleveringen, door de regisseur geschreven, door de spelers van kommentaar voorzien, en ingestudeerd. Op het moment dat er zich nieuwe spelers aanmeldden werd er in het stuk een rol ingevoegd. Tijdens dit sterk op de produktie gerichte werkproces ontstond een hechte groep van elf spelers. Hoewel niet eenduidig is na te gaan waardoor deze groep een dergelijke hechte werkbasis heeft gevonden, spelen de volgende factoren daarbij zeker een rol:

- Yamal was de enige buitenlander in de groep.
- De periode van werving en de daarbij behorende problemen heeft in vergelijking tot de situatie in Rotterdam en Amsterdam kort geduurd.
- De start van het proces met een werkweekeinde heeft een positieve bijdrage aan het groepsproces geleverd.
- Er is vanaf het begin duidelijk gewerkt aan theater. Het kader, een in afleveringen aan de groep aangeboden toneelstuk, vormde een basis, waarbinnen de groepsleden elkaar konden leren kennen en waarderen.
- Het maken van theater was voor een groot gedeelte van de groep een primaire behoefte.

Ook bij de groep in Den Haag was de motivatie om aan het projekt deel te nemen per individu verschillend. Voor een aantal deelnemers is theater een activiteit waar men warm voor loopt, voor een aantal speelt ook de groep casu quo de groepsbijeenkomsten een belangrijke (sociale) rol. Men stond zeker positief ten op zichte van het thema anti-diskriminatie, maar het blijft de vraag of een ander vanuit het projekt gestimuleerd thema niet ook geaksepteerd was. De groepsleden gaven aan, met name in de ontmoeting van en het werken met elkaar, ook persoonlijk veel geleerd te hebben. De groep heeft een minder grote funktionele band met elkaar dan de groep in Amsterdam, hoewel de onderlinge 'vriendschapsband' wel groot is. In een volgend jeugdwerkseizoen zal de groep in deze samenstelling niet blijven voortbestaan. Een aantal leden wil graag verder werken aan theater, een aantal leden kiest in het nieuwe seizoen voor een andere vrijetijdsbesteding.

Als we terugkijken naar de ervaringen in Den Haag, kunnen we de volgende konklusies trekken:

- In Den Haag heeft meer dan in Amsterdam en Rotterdam het aksent gelegen op het maken van theater. Samen met het door de regisseur aangeboden toneelstuk, bood dit een duidelijk houvast voor de deelnemers om als groep te kunnen werken.
- De aanwezigheid van een Marokkaanse jongere was een duidelijke voorwaarde om tot een geloofwaardige produktie te komen. Ook bleek in deze groep met zijn aanwezigheid een werkbaar geheel te kunnen ontstaan. Het vereist echter wel een grote flexibiliteit van een buitenlander om zich in een volledig Nederlandse groep te kunnen handhaven.

- Door het werkweekeinde en door het duidelijke doel (het realiseren van de produktie), ontstond de mogelijkheid voor de groep om elkaar gedurende het werkproces te leren kennen en op basis van een funktionele samenwerking een groep te worden.

III.4.1 Konklusies.

Binnen het projekt vervullen de produktiegroepen een spil-functie. Omdat de doelen van het projekt voor een deel naar buiten toe gericht zijn (naar jongerengroepen binnen de organisaties), was het ontwikkelen en spelen van de toneelstukken een belangrijk gegeven. Gezien de resultaten, het toneelstuk 'Yamal aangenaam' en het cabaret 'Alle mens(gek)heid op een stokje', kan gekonstateerd worden dat het zeer goed mogelijk is gebleken om met een willekeurig samengestelde groep, op theatergebied onervaren jongeren tot een volwaardig theaterprodukt te komen. Een produkt dat voldoende aantrekkingskracht heeft gehad om ook andere groepen jongeren te boeien. Aan het produceren hebben echter een tweetal moeilijke aspecten gezeten:

Multikultureel theater.

Als gevolg van het thema van het projekt, anti-diskriminatie, was een afgeleid doel van het projekt:

'Het betrekken van buitenlandse jongeren bij het maken van de produkties.'

Uit de ontstane produkties, en met name uit de reacties van het publiek daarop, kunnen we afleiden dat dankzij de aanwezigheid van Yamal, Sevki, Marlon en Lloyd het thema geloofwaardig op het publiek is overgekomen. Met name bij het cabaret-programma van de groep uit Amsterdam, bleek het mogelijk om een satiriese benadering te kiezen, doordat de rollen van buitenlanders door hen zelf gespeeld werden. Door die satiriese benadering kon schrijnend duidelijk worden gemaakt hoe diskriminatie in de dagelijkse werkelijkheid plaatsvindt.

Vanuit deze ervaring kunnen we stellen dat, voor het goed uitwerken van een onderwerp, jongeren een binding met het thema moeten hebben casu quo dat het thema dicht bij hun belevingswereld moet liggen. Een extra argument voor deze stelling vormt het feit dat jongeren veelal, als gevolg van hun geringe theaterervaring, het bij het op de planken zetten van een produktie moeten hebben van hun eigen uitstraling en geloofwaardigheid.

Voor het projekt betekende dit dat het betrekken van buitenlandse jongeren voor het welslagen een voorwaarde was. De realisatie ervan heeft echter veel problemen met zich meegebracht en vormde een enorme uitdaging voor het projekt.

Bij het opstarten van de produktiegroepen is erg veel energie gaan zitten in het bereiken van buitenlandse jongeren en in het opnemen van hen in het werkproces.

In wezen lagen er in elke groep twee doelen:

- Het maken van een gezamenlijke produktie.
- Het inhoud geven aan een ontmoeting van jongeren van verschillende nationaliteit.

Bovendien kunnen we konstateren dat, naar mate er meer culturen er in een groep zijn vertegenwoordigd, het moeilijker is om die ontmoeting te realiseren.

Dit samenspel van factoren in één groep doet een groot beroep op de motivatie van de deelnemers om zich in te zetten voor het realiseren van multicultureel theater. Er moet een bereidheid zijn van alle groepsleden om de problemen, die een samenwerking met verschillende nationaliteiten met zich meebrengt, het hoofd te bieden. Bij de meeste deelnemers, die zich vanuit de werving hadden aangemeld, was deze motivatie niet sterk genoeg aanwezig. Gezien de ervaringen kunnen we vaststellen dat in een situatie, waar deelnemers met verschillende motivaties en verwachtingen in een groep bijeenkomen, de voorwaarden voor een multiculturele samenwerking niet aanwezig zijn. Ofwel, dat het toeval, het feit dat individuele deelnemers het met elkaar blijken te kunnen vinden (zoals in Amsterdam), wel een erg grote rol speelt. Achteraf bezien blijkt ook een nadeel, dat er geen functionele banden bestonden vanuit de plaatselijke organisaties met groeperingen van buitenlandse jongeren. Als dat het geval zou zijn, sluit het werken in de theatergroep aan bij een al bestaande ontmoetingsactiviteit binnen het jongerenwerk.

Ondanks alle problemen is het een belangrijke gebeurtenis, ook vergeleken met andere initiatieven in binnen- en buitenland, dat in het project buitenlandse en Nederlandse jongeren erin geslaagd zijn om theaterproducties te maken, waarin zij een gezamenlijk standpunt met betrekking tot anti-diskriminatie ten tonele voeren.

Theater en thematiek.

Bij de start van het werkproces waren er twee punten waarmee de deelnemers gekonfronteerd werden:

- Het thema anti-diskriminatie.
- Het middel theater.

Zoals te verwachten was hadden de deelnemers verschillende ideeën over de invulling van en een verschillende betrokkenheid bij deze twee punten. Omdat beide punten in het project gelijkwaardig waren, was het noodzakelijk om op beide punten met de deelnemers tot een gezamenlijk uitgangspunt te komen. In dat proces is bij de groepen veel energie gaan zitten, waarbij deelnemers zijn afgevallen. Verschillende visies ten aanzien van de thematiek bleken niet overbrugbaar, terwijl ook verschil in motivatie (theatergerichtheid versus themagerichtheid) het proces bemoeilijkte.

We kunnen konstateren dat deze verschillen binnen een groep waarvan de deelnemers elkaar niet kennen een ongunstige uitgangspositie vormt voor het op korte termijn (een jeugdwerkseizoen) produceren van een toneelstuk. Bovendien lijkt het noodzakelijk om meer duidelijkheid aan de deelnemers te geven over de inhoud van het project en een gefaseerde ingroei in thema en werkvorm te realiseren.

Vanuit die optiek is er zowel in Amsterdam als in Den Haag in een later stadium al gekozen om 'het maken en spelen van de produktie' voorop te zetten. Als bindmiddel tussen groepsleden van verschillende achtergrond en motivatie is dit een goede

keuze gebleken. Al repeterend en spelend ontstond een werkverband waarbinnen deelnemers de ruimte kregen om ideeën te ontwikkelen over theater en thematiek. Ook konden gezamenlijke plannen gemaakt worden voor een eventuele nieuwe produktie. Deze produktie-gerichtheid heeft echter ook een aantal beperkingen gehad:

- Sommige leden van beide groepen geven aan op het gebied van training en scholing meer verwacht te hebben dan in de repetities mogelijk was.
- Door de veelheid aan noodzakelijke activiteiten op het gebied van werving, schrijven, instuderen en plannen maken, is er in de groepen relatief weinig tijd besteed aan de verkenning van het thema door de groepsleden. In de kontakten met het publiek blijkt dit soms een handikap.
- De diversiteit van meningen en behoeften gekoppeld aan de noodzaak om snel een produktie beschikbaar te hebben, maakte het moeilijk om geheel samen met de groep een stuk te maken. Omdat er nauwelijks geschikt repertoire voor jongeren over het thema beschikbaar is, was het noodzakelijk om vanuit het projekt de produkties zelf te schrijven. Dit heeft een forse extra belasting van de regisseur betekend. Een toevallig maar essentieel gegeven daarbij was, dat Peter van der Winden naast regie- ook schrijvers-kapaciteiten bezat.

III.5. De belangstelling van jongeren voor vormingstheater.

Het projekt is van start gegaan in de veronderstelling, dat er bij jongeren belangstelling bestond voor het maken en spelen van vormingstheater. Als we terugkijken op de resultaten van de werving, en kijken naar de motivatie van de spelers dan kan de volgende balans worden opgemaakt.

Een weergave van de motivaties van de spelers kunt U vinden in bijlage C.

III.5.1. Werving.

In het algemeen kunnen we stellen dat er bij de deelnemers aan het jeugdwerk een zekere terughoudendheid is om met theater aan het werk te gaan. De respons vanuit de achterban van de organisaties op de oproepen was gering. Mogelijk speelt onbekendheid daarbij een rol. Uit de reacties van bezoekers blijkt namelijk, dat men niet per definitie ongeïnteresseerd is casu quo afwijzend staat tegenover theater-activiteiten. Dit gegeven wordt ook bevestigd door de motivatie van de spelers. In de meeste gevallen hadden deze geen ervaring met theater. Al doende is men enthousiast geworden en gebleven. Van de uit de algemene werving (ook buiten de organisaties) bijeengekomen groepen zijn veel deelnemers afgevallen. Verschillen in visie en motivatie hebben daarbij een rol gespeeld, de exakte redenen om van verdere deelname af te zien zijn op dit moment niet meer na te gaan. Het is echter wel begrijpelijk, dat in een groep, waarvan de leden elkaar nog moeten leren kennen -en er nog geen functionele band tussen de leden onderling aanwezig is- verschillen in visie en motivatie leiden tot een vorm van

natuurlijke selectie. Zeker hebben daar in het 'ADEM'-project de veelheid van doelen (theater, multicultureel, anti-diskriminatie, het zelf maken van een produktie) een rol bij gespeeld. Door een gericht aanbod en een grotere duidelijkheid over de minimale konsensus, die van deelnemers wordt gevraagd, kan het uitvallen van potentieel geïntesseerde deelnemers worden voorkomen.

III.5.2. De motivatie van de spelers.

Als we kijken naar de motivatie van de spelers en de ontwikkeling daarin, kunnen we de volgende punten opmerken (zie ook bijlage C.):

- Zo goed als alle spelers zijn enthousiast geworden voor het projekt en dat ook gebleven. Een groot deel van hen wil ook in de toekomst met theater bezig blijven.
- Veel spelers zijn persoonlijk benaderd en op de noemer 'Ik kom alleen maar even kijken' naar de bijeenkomsten gekomen. Al doende zijn zij enthousiast geworden. Een aantal werd enthousiast door het werkproces en door het medium toneel. Bij een aantal werd het enthousiasme gevoed door het spelen van de voorstellingen. Dit is een verschijnsel, dat zich ook voordoet op andere terreinen van de kunstzinnige vorming. De onbekendheid met het middel, gevoegd bij een zekere schaamte om zich (in het openbaar) spontaan te uiten, vormt een drempel. Na een kennismaking en vooral na het zelf doen, blijkt theater een grote aantrekkingskracht te hebben op veel jongeren.
- Bijna niemand van de spelers had enige ervaring op het gebied van theater. De spelers geven aan op dat terrein veel geleerd te hebben, een aantal geeft aan specifiek op dat terrein meer scholing te willen hebben.
- In de meeste gevallen was de motivatie voor theater de doorslaggevende reden om aan het projekt mee te doen. Bij een gering aantal deelnemers (met name de buitenlandse jongeren) was het werken aan anti-diskriminatie een primaire drijfveer. Deze laatste groep spelers wil ook in de toekomst met dat thema verder werken. Thematiseren, maar dan voor sommigen bij een nieuwe produktie aan een andere thematiek, werd door alle spelers onderschreven.
- Tijdens de periode van voorstellingen spelen ontstond bij de spelers een grotere behoefte aan vaardigheidstraining en ontstond interesse voor aspecten als aankleding, dekoration, grime enzovoort.

III.5.3. Konklusies.

Als we kijken naar de positieve reacties van de jongeren die aan de produkties hebben meegewerkt, kunnen we stellen dat het opzetten van produktiegroepen een goede manier is om vormingstheater voor en dóór jongeren gestalte te geven. Met name door het doen ontstaat belangstelling voor zowel theater als thematiek.

In de motivaties van de deelnemers en de ontwikkeling van die motivaties gedurende het werkproces, kan een tweedeling worden

gemaakt. Een tweedeling die ook aangeeft hoe door de deelnemers tegen theater wordt aangekeken. Eenzelfde tweedeling kunnen we ook maken als het gaat om een karakterisering van de produktiegroepen.

1. Theater als middel om andere jongeren te bereiken.
Bij de groep in Amsterdam is een groot aantal leden sterk gemotiveerd voor het uitwerken van de thematiek en het spelen van voorstellingen voor andere jongeren. De groep is sterk naar buiten toe gericht. Zij heeft een duidelijke functie bij het realiseren van het doel van het projekt:
'Het bij jongerengroepen onder de aandacht brengen van de thematiek anti-diskriminatie'.
Het (voort)bestaan van deze groep kan een voorbeeldfunctie hebben voor andere initiatieven, tevens kan er middels de groep gewerkt worden aan het intitiëren van theater en thematiek binnen het jeugdwerk.
2. Theater als middel om met jongeren aan een thema te werken.
Bij de groep in Den Haag is toneel, meer dan bij de groep in Amsterdam, een middel geweest om met elkaar aan het thema te werken. Een groot aantal spelers gaf aan, het groepsproces van een even groot belang te vinden als het spelen van de voorstellingen. Ook had een aantal spelers meer verwacht van een scholing op het gebied van theater. We kunnen konstateren, dat juist door de direktheid van het middel theater casu quo spel, de persoonlijke betrokkenheid van de spelers groot is en er automatisch een leerproces optreedt. Door deze optiek van de leden is de continuïteit van de groep minder groot. Veel leden kiezen voor een andere vrijetijdsbesteding in het volgende jeugdwerkseizoen. De groep funktioneert in wezen als een lange termijn 'workshop' rondom het middel theater en het thema. De groepsleden maken kennis met theater en er ontstaat een leerproces rondom het thema, waarbij de groep zelf de doelgroep is. In een dergelijke groep zou het mogelijk moeten zijn dat leden in- en uitstappen, terwijl het thema afhankelijk van de wens van de groep zou kunnen veranderen.

Hoewel de hierboven genoemde tweedeling geen strikte is (ook de Haagse groep heeft met sukses een groot aantal voorstellingen voor jongeren gespeeld), lijkt het aanbevelenswaardig om bij de start van een nieuwe groep met de aanwezigheid van beide behoeften-varianten rekening te houden. Ook zou duidelijker gemaakt kunnen worden welke keuzen er in benadering gemaakt kunnen worden.

III.6 De vorm van de produkties.

De keuze voor de vorm van de produkties lag bij de produktiegroepen. In het werkproces is geprobeerd om het initiatief vanuit de groep te laten komen. Via een aantal korte zittingen is eerst geïnventariseerd wat er aan ideeën leefde. Daarna is met de groep bekeken welke vorm of vormen de spelers daar zelf aan zouden willen geven. Omdat niet iedereen bekend

was met de mogelijkheden is gezamenlijk onderzocht welke traditionele vormen er al bestaan (musical, opera, toneel, eenakters en muziektheater.). Belangrijk daarbij waren de verschillen tussen de vormen. Behalve dans en muziektheater, waarvoor specifieke kwaliteiten nodig zijn, lag het allemaal op ongeveer dezelfde moeilijkheidsgraad. Cabaret is wat groffer dan echte toneelstukken. Bij een toneelstuk krijgen zowel de spelers als het publiek de kans om zich te vereenzelvigen met een te kiezen figuur op dat toneel, dat is bij een kabaret niet het geval. Na deze kennismaking werd, als gevolg van verschillende voorkeuren en ook de bekendheid van vormen, door de groep in Amsterdam gekozen voor kabaret, terwijl de groepen in Den Haag en Rotterdam kozen voor een toneelstuk.

Ook de invulling van de vorm is afhankelijk geweest van het werkproces in de groepen. Daarbij is in eerste instantie uitgegaan van de mogelijkheden die de spelers -theatraal gezien- hadden. De regisseur heeft een inschatting gemaakt van datgene waartoe de groepsleden individueel in staat zouden zijn. Hoe vrij men zich zou kunnen bewegen, hoe gemakkelijk men praatte, enzovoorts.

Het gevolg daarvan is dat (gemeten naar kwalitatief goed gespeeld toneel) er technies gezien aan de voorstellingen nog wel wat schort. Daartegenover echter hebben de voorstellingen door deze aanpak een spontaniteit en een charme. De spelers hoeven nergens gespannen hoogstandjes af te leveren. De spelers spelen zichzelf. Bij het stuk in Den Haag zelfs als rolfiguren grotendeels zichzelf. Dat heeft een grote uitstraling, juist dat maakt het voor het publiek boeiend.

III.6.1 Uitgangspunten.

Naast de inbreng en de mogelijkheden van de spelers hebben er, middels de impulsen van de regisseur nog een aantal (deels onbewuste) uitgangspunten ten grondslag gelegen aan de vorm en de uitwerking van de produkties.

1. Een herkenbaarheid van de scènes voor het publiek, door dagelijkse situaties en ervaringen op een realistische wijze te spelen.
2. Een kleurrijke 'professionele' aanpak van de enscenering teneinde een aantrekkelijk toneelbeeld te krijgen en de uitstraling van de voorstelling te versterken. Dit door te werken met kostuums, een uitgebreid decor en requisieten arsenaal, een ondersteunende en sfeer verhogende toneelbelichting, en het gebruik van geluid en muziek.
3. Een afstemming van het produkt op de doelgroep. Bij het neerzetten van de produkties, met name bij de entourage, is uitgegaan van jongeren van vijftien jaar en ouder. Ook is er in het achterhoofd rekening gehouden met het feit dat het publiek ook uit jongeren vanuit de ethniese minderheidsgroepen zou bestaan. Er is niet naar toe gewerkt om specifiek openlijk diskriminerenden te bereiken, maar meer gewerkt aan het kweken van bondgenoten tegen diskriminatie. De produktie van de groep uit Den Haag is specifiek gemaakt voor het achterland van de organisaties. Het stuk speelt zich dan ook af in de zowel voor spelers als publiek vertrouwde

situatie van een sociëteit. De produktie van de Amsterdamse groep is opgezet voor een ruimer publiek en heeft een meer algemeen maatschappelijke inhoud en plaatsbepaling van de scenes.

4. Het streven naar een onderhoudende voorstelling, appelerend aan de behoefte van veel jongeren aan 'een avondje uit', zonder echter daarbij de realiteit van het thema uit het oog te verliezen. Dit door bij het toneelstuk te kiezen voor een duidelijke verhaalstructuur en bij het kabaret voor korte spitse scenes, waarbij bij beiden ruimte werd ingebouwd voor een lach en een traan.

III.6.2 Konklusies.

Als we kijken naar het functioneren van beide produkties in de voorstellingspraktijk, kunnen we de volgende konklusies trekken ten aanzien van de gemaakte keuzes wat betreft vorm en theatrale uitwerking:

- Afgaande op de reacties van het publiek op de beide produkten, kunnen we stellen dat beide gekozen vormen (toneel en kabaret) een volwaardige voorstelling opgeleverd hebben, die recht doet aan de thematiek. De verschillen die er tussen beide vormen zijn werken uit in de verschillende wijze waarop het publiek wordt aangesproken.
 - a. Bij een toneelstuk wordt het publiek meegenomen in een ontwikkeling van een probleemstelling. Men kan zich met de rolfiguren identificeren casu quo zich ertegen afzetten. Het open einde van de Haagse produktie zet het publiek nog eens extra aan het denken en biedt mogelijkheden voor verwerking en nagesprek.
 - b. Bij de kabaret-vorm wordt het publiek gekonfronteerd met stellingnames, met een satiriese vertekening van de werkelijkheid. Daardoor kan een andere kijk op die werkelijkheid bij de kijker ontstaan.
- Wanneer we kijken naar de mogelijkheden van beide vormen om de spelers aan de hand van hun eigen capaciteiten in de produktie in te passen, kunnen we stellen dat aan beide vormen voor- en nadelen kleven.

Een toneelstuk geeft de mogelijkheden om de rolfiguren dicht bij de spelers te houden. Bovendien zit in een toneelstuk een opbouw, waardoor de spelers in hun rol kunnen groeien. De lengte van een toneelstuk heeft echter tot gevolg, dat de spelers gedurende langere tijd op het toneel hun rol een invulling moeten geven.

Bij de kabaret-vorm heeft het korte flitsende van de scenes tot gevolg dat er minder geïnvesteerd hoeft te worden in een diepgaande uitwerking van een rolfiguur. Er moeten echter wel verschillende rollen per voorstelling door de spelers gespeeld te worden.
- De herkenbaarheid was, gezien de reacties van het publiek, bij beide produkties groot. Het publiek voelde zich sterk door het gespeelde aangesproken.
- We kunnen stellen dat de keuze om een in eerste instantie onderhoudende produktie, gericht op een 'avondje vermaak', ten tonele te voeren goed heeft gewerkt. Dit punt werd als

waardering verschillende malen door bezoekers genoemd. Een en ander deed echter geen afbreuk aan een serieuze presentatie van het thema.

Als we kijken naar de keuze van de vorm waarin toekomstige produkties worden gegoten, kunnen de volgende overwegingen een rol spelen:

- De mogelijkheden van de spelers, en de mogelijkheden en ervaring van de regisseur/tekstschrijver.
- De mogelijkheden casu quo onmogelijkheden, die binnen de thematiek liggen. Een psychologische ontwikkeling van rolfiguren bijvoorbeeld is niet of nauwelijks aan te geven binnen de vorm kabaret.
- De wijze waarop men het publiek wil aanspreken. Wil men bijvoorbeeld konfronteren (zoals in een kabaret) of juist het publiek meenemen in een intrige (zoals in een toneelstuk).
- De wijze waarop men de produktie wil verwerken. Een spelverwerking bijvoorbeeld veronderstelt, voor het publiek, inlevingsmomenten in de voorstelling.

Vanuit de ervaringen van het projekt 'ADEM', valt er geen duidelijke voorkeur voor een vorm aan te geven, behalve die welke de spelers voor een bepaalde vorm hebben.

III.7 De ontwikkeling van 'eigen' toneelstukken.

Een uitgangspunt van het projekt was, dat de produkties door de produktiegroepen zelf ontwikkeld zouden worden. Een belangrijke reden voor deze aanpak was het feit dat er nauwelijks bruikbaar repertoire beschikbaar is voor jongeren. Dit is in het algemeen het geval, maar geldt specifiek voor de thematiek anti-diskriminatie.

Een ander argument vormde het feit dat het werken met jongeren een aantal beperkingen met zich mee brengt ten aanzien van de inzet van het middel theater, te weten:

- Er wordt veelal gewerkt met op theatergebied onervaren mensen. Het is dus niet mogelijk om de spelers in rollen te 'typecasten'. Wat betreft de rollen ben je afhankelijk van de mogelijkheden van de betrokken spelers.
- Het werken met jongeren betekent, dat rollen van ouderen in het stuk moeilijk gerealiseerd kunnen worden. Het is niet goed mogelijk om hen geloofwaardig 'moeders' en 'opa's' op de planken te laten zetten.
- Het werken vanuit een thema, houdt in dat jongeren hun eigen visies en ervaringen moeten en willen herkennen in het uiteindelijke resultaat.

Het bovenstaande betekent in de praktijk, hetzij het maken van een eigen stuk, hetzij een forse bewerking van een stuk dat thematies bij hun eigen ervaringen aansluit.

Uit de ervaring met het maken van de 'ADEM'-produkties, blijkt dat ondanks de -ook door de jongeren gewenste- ontwikkeling van toneelstukken met de hele groep, er een duidelijke behoefte is aan een raamwerk waarbinnen men zijn creativiteit kan loslaten. Zowel in Rotterdam als in Amsterdam is het produktieproces in het begin blijven zweven omdat een ieder telkens weer opnieuw

zijn ideeën kon inbrengen en anderen ter discussie kon stellen. Om te voorkomen dat de groepsleden verdwalen in de vele mogelijkheden die er zijn en tevens gedwongen zijn om naast het spelen ook aandacht te geven aan de dramaturgie van het stuk, is een dergelijk raamwerk een noodzaak.

In het raamwerk zouden de volgende punten moeten voorkomen:

- Een vertaling van de thematiek naar het toneelstuk toe.
- De elementen van de handeling in het stuk (intrige).
- De opgaande lijn, het verloop van de handeling.
- Het slot.
- Het maximum aantal spelers/speelsters.
- De lokatie(s) waar het stuk zich afspeelt.

III.7.1 Konklusies.

Ten aanzien van het ontwikkelen van 'eigen' toneelstukken kunnen we de volgende konklusies trekken:

- Bij het werken met jongerengroepen, zeker als aan de hand van een thema wordt gewerkt, heeft het de voorkeur om met de groep zelf een produktie te maken casu quo om een bestaand stuk, waar de groep wat betreft inhoud affiniteit mee heeft, te bewerken.
- Het is aan te bevelen om bij het maken van een eigen produktie te werken vanuit een raamwerk, dat als basis voor het te maken stuk aan de groep wordt aangeboden. Dit raamwerk kan door de begeleider/regisseur opgesteld worden aan de hand van een grove verkenning van de thematiek door de groep.
- Om het zelf ontwikkelen van produkties te kunnen realiseren, is het noodzakelijk dat aan de voorwaardescheppende kant 'know how' aanwezig is ten aanzien van het schrijven casu quo bewerken van stukken.

IV. DE VOORWAARDEN.

In voorwaardelijke zin hebben de in hoofdstuk II.1 genoemde steunfuncties, vanuit de landelijke organisaties, een belangrijke rol gespeeld bij het realiseren van het projekt. Op grond van de ervaringen volgt hieronder een waardering van deze voorwaarden en een herdefiniëring ten behoeve van de inpassing van theater binnen het jeugdwerk van de organisaties.

Begeleiding.

Het in dienst nemen van kennis en ervaring op het gebied van theater in de persoon van Peter van de Winden is een essentiële voorwaarde geweest voor de totstandkoming van de produkties. Belangrijk daarbij was het vermogen van Peter om zich in te leven in de behoeften van jongeren en het vermogen om hun ideeën in een echte jongeren-produktie gestalte te geven. Tegelijk kan worden opgemerkt dat de vereniging in één persoon van zowel de begeleiding van de produktiekant, als de begeleiding van het groepsproces -naast de koördinatie van het projekt- tot een grote werkbelasting heeft geleid. Ook kunnen we opmerken, dat het feit dat Peter van de Winden naast regie- tevens schrijvers-kapasiteiten bezat, voor het ontstaan van de produkties een belangrijke voorwaarde is geweest. Deze vereniging van totaal verschillende kwaliteiten in een persoon is een gelukkige toevalstreffer geweest.

Als we vanuit deze konklusies naar de toekomst kijken, zouden de volgende voorwaarden vervuld dienen te worden:

1. Het van buiten de organisaties aantrekken van begeleiding op theater/regie-gebied ten behoeve van de bestaande en nieuw te vormen produktiegroepen. Het is niet reëel te veronderstellen dat een dergelijke kwalifikatie binnen de bestaande beroepskrachten aanwezig is casu quo door scholing te verkrijgen valt.
2. Teneinde speelbaar materiaal ten behoeve van de produktiegroepen beschikbaar te krijgen, zou de hulp ingeroepen kunnen worden van schrijvers/dramaturgen. Deze kunnen rondom een thema synopsi aandragen, die als basis kunnen dienen voor nieuwe produkties.
3. Binnen een (daartoe ook beperkte) regie-opdracht is veelal onvoldoende ruimte om te komen tot een inventarisatie van beschikbaar bestaand toneelwerk voor jongeren, dat in aanmerking kan komen voor een bewerking. Een dergelijke inventarisatie (op landelijk nivo) is gewenst. Zeker als meerdere groepen van start gaan.
4. In de toekomst zou de theatrale begeleiding van groepen in persoon en kwaliteit gescheiden moeten worden van de begeleiding van het groepsproces. Mogelijk kan op plaatselijk nivo, vanuit de aldaar beschikbare beroepskrachten, daarin worden voorzien.

Innovatie van theater binnen het jeugdwerk.

Bij het opstarten van de 'ADEM'-groepen in de drie grote steden, waren de volgende twee punten belangrijk:

- De aanwezigheid van een stuurgroep, die zicht had op het functioneren van de plaatselijke organisaties en de actuele stand van zaken binnen het jeugdwerk.
- De aanwezigheid van een koördinator, die zicht had op de mogelijkheden van het middel theater.

Dankzij deze twee factoren was het mogelijk om op plaatselijk nivo productiegroepen op te starten.

Ook bij de promotie en verspreiding van de voorstellingen was de steun van het landelijk publiciteits- en organisatie-apparaat onmisbaar. Met name door dit laatste element kon een grotere uitstraling van het projekt gerealiseerd worden, dan binnen de strikte grenzen van de betrokken steden.

Naar de toekomst toe geformuleerd zijn de volgende voorwaarden belangrijk bij het opstarten van nieuwe theater-initiatieven en bij het verspreiden van voorstellingen:

1. De mogelijkheid om, vanuit het landelijk nivo, aan belangstellenden binnen het jeugdwerk voorlichting te geven over de mogelijkheden van theater. Dit zou gerealiseerd kunnen worden door middel van het creëren van een konsulent-functie.
2. Begeleiding casu quo scholing van het plaatselijke kader, bij het opstarten van theateractiviteiten. Met name zijn daarbij belangrijk adviezen op het gebied van: werving, werkwijze, themakeuze/stukkeuze en het aantrekken van vakkrachten.
3. De mogelijkheid om, ten behoeve van plaatselijke en provinciale organisaties, informatie te geven over het aanbod van theaterproducties, geschikt voor programmering binnen het jeugdwerk. Hiervoor zou een centrale inventarisatie en registratie gehouden kunnen worden.

Techniek.

Het bij het projekt beschikbare basispakket aan theater-technie-se middelen blijkt in de praktijk voldoende te zijn om in elke situatie een voorstelling te kunnen realiseren. Licht en geluid blijken ook, naast decor en kostumering, een belangrijke voorwaarde te zijn, om de voorstellingen bij het publiek te laten overkomen. Zeker gezien het aantal voorstellingen, wat binnen het kader van het projekt is gespeeld, is een dergelijke investering gerechtvaardigd boven de mogelijkheid van huur. Het permanent beschikbaar hebben van apparatuur heeft bovendien het voordeel, dat deze optimaal tijdens het repetitieproces kan worden gebruikt.

Naar de toekomst toe, kan deze voorwaarde als volgt worden geformuleerd:

1. Het op landelijk- of provinciaal nivo beschikbaar zijn van theater-apparatuur, om te kunnen komen tot volwaardige en voor jongeren attractieve voorstellingen. Afhankelijk van het aantal opererende groepen en van het aantal door hen te spelen voorstellingen, dient een afweging op beheers-

technies- en financieel terrein gemaakt te worden. Deze afweging zal moeten gaan tussen een stationering van deze voorziening op landelijk of op lokaal nivo en de mogelijkheid van (aanvulling middels) huur. In het eerste geval spelen een uitbreiding van de voorziening met faciliteiten ten behoeve van uitleen, beheer en vervoer ook een rol.

Organisatie en aquisitie.

Bij het maken van produkties en het spelen van voorstellingen komen veel taken naar voren op het gebied van techniek, aquisitie, organisatie en administratie. Doordat Luc Verhaak als medewerker beschikbaar was, konden deze werkzaamheden op projekt nivo worden uitgevoerd. Gezien de veelheid van taken was en is het niet reëel, dat deze taken naast hun eigenlijke werkzaamheden door spelers en/of regisseur worden uitgevoerd.

Naar de toekomst toe kunnen we deze voorwaarde als volgt formuleren:

1. Voor het vervullen van taken op het gebied van de techniek (belichting, dekorbouw, geluid), aquisitie en organisatie, dient ondersteuning gerealiseerd te worden ten behoeve van de produktiegroepen. Voor een deel (met name dekorbouw, belichting en geluid) kan deze ondersteuning gerealiseerd worden door vrijwilligers (niet-spelers) aan te trekken. Voor aquisitie en organisatie zal ondersteuning vanuit de organisaties, waarvan ook een zekere professionaliteit verwacht kan worden, noodzakelijk blijven. Gezien de regionale spreiding van de groepen kan een dergelijke ondersteuning het beste op plaatselijk casu quo regionaal nivo gerealiseerd worden.

Het draagvlak van het projekt.

Om het draagvlak van het projekt binnen de organisaties te vergroten zijn er in de drie grote steden referentiegroepen gevormd. Hoewel deze groepen in verschillende mate betrokken zijn geweest bij het projekt, kunnen we stellen dat zij een belangrijke rol hebben gespeeld bij de werving en bij de verspreiding van de voorstellingen. In Amsterdam en Den Haag hebben de referentiegroepen op dit moment een sleutelpositie bij de plannen tot voortgang van de beide bestaande produktiegroepen. Slechts indien op plaatselijk nivo voldoende draagvlak aanwezig is kunnen groepen op een langere termijn blijven voortbestaan. Gebleken is dat bij een veelomvattende activiteit als het opzetten van een theatergroep en het promoten en verspreiden van voorstellingen een samenwerking tussen meerdere organisaties op plaatselijk en provinciaal nivo valt aan te bevelen.

Naar de toekomst toe kunnen we de volgende voorwaarde formuleren:

1. Voor het opstarten van theatergroepen en het verspreiden van voorstellingen is een voldoende groot draagvlak op plaatselijk en provinciaal nivo noodzakelijk. Vanuit een

samenwerkingsverband -vergelijkbaar met de huidige referentiegroepen- kunnen werving, begeleiding, acquisitie en organisatie optimaal gerealiseerd worden.

Financiële ondersteuning.

Middels de financiering van het landelijke projekt 'ADEM', was tevens de financiële ondersteuning van de produktiegroepen gegarandeerd. Ook in de toekomst zullen produktiegroepen over een budget moeten kunnen beschikken voor regie, het verwerven van toneelstukken, dekor en kostumering, en publiciteit. Het is niet te verwachten, dat deze gelden gezien de kosten van een produktie, opgebracht kunnen worden door deelnemersbijdragen te heffen.

Om een indruk te krijgen van de gelden die met het maken van een produktie gemoeid zijn, is in Bijlage D een (op minimale eisen gebaseerde) indikatieve begroting opgenomen.

De volgende voorwaarde kan wat dit punt betreft worden geformuleerd:

1. Voor het produceren van vormingstoneel dat van voldoende kwaliteit is om aan jongerengroepen gepresenteerd te worden, is het noodzakelijk dat produktiegroepen over een budget beschikken ten behoeve van ten minste regie, dekor en kostumering en het verwerven van toneelstukken.

V. THEATER EN JEUGDWERK.

Aan het ontwikkelen van de werkvorm theater binnen het projekt was de vraag gekoppeld of deze werkvorm een permanente functie zou kunnen en moeten krijgen binnen het bestaande werk van de organisaties. Uit de vorige hoofdstukken blijkt dat uit de ervaringen van het projekt een aantal argumenten te halen zijn, die ervoor pleiten om de werkvorm een plaats binnen het jeugdwerk te geven. Deze argumenten worden in eerste instantie aangereikt door de reacties van publiek en spelers:

- Er is een duidelijk vraag naar de 'ADEM'-voorstellingen.
- Het publiek waardeert het, dat op een onderhoudende wijze een thema wordt aangesneden.
- Veel organisatoren geven aan, naar aanleiding van de reacties van het publiek, vaker theateractiviteiten te willen organiseren.
- Het blijkt mogelijk om de toeschouwers middels een voorstelling aan het denken te zetten en hen uit te nodigen tot gesprekken over het thema.
- Het is mogelijk om in bepaalde situaties na de voorstelling een verdergaande verwerking te organiseren.
- Zo goed als alle spelers zijn enthousiast geworden voor het projekt en dat ook gebleven.
- Spelers blijken op het gebied van theater, zowel op het gebied van de thematiek, als op persoonlijk terrein veel geleerd te hebben.

Ook op de landelijke beraadingsdag, die op 5 juni 1985 door het projekt 'ADEM' werd georganiseerd, werd door de aanwezige jeugdwerkadviseurs van de organisaties te kennen gegeven dat zij op een of andere manier naar een voortzetting van het projekt wilden streven. De vraag die echter nog open blijft is de manier waarop vormingstheater een plaats kan krijgen binnen de organisaties. In dit hoofdstuk wordt vanuit de projektervaringen een methodiese beschrijving gegeven van de mogelijkheden.

V.1 Doelen.

Bij het projekt 'ADEM' hebben verschillende doelen tegelijkertijd een rol gespeeld te weten:

- *Door middel van vormingstoneel de problematiek van een pluriforme samenleving introduceren bij jongerengroepen, op een zodanige wijze, dat de eigen houding en handelen aan de orde komt casu quo beïnvloed wordt.*
- *Het samen met een groep jongeren ontwikkelen van een produktie en spelen van voorstellingen rondom dat thema.*

En als afgeleide doelstelling:

- *Het betrekken van jongeren uit de ethniese minderheidsgroepen bij het produktieproces.*

In hoofdstuk III.4 bleek al dat deze doelen elkaar onderling sterk beïnvloed hebben. In de toekomst is het raadzaam om deze doelen duidelijker van elkaar te scheiden. Zij zouden op de hierna aangegeven wijze kunnen worden geherformuleerd.

A. Theater als programma-activiteit.

Uit hoofdstuk III.4 blijkt dat theater een goede vorm is om een thema onder de aandacht van jongeren te brengen. Ook biedt theater aanknopingspunten voor een verwerking (proces) met jongeren. Tegelijk echter kunnen we konstateren dat het kijken naar (en het spelen van) theater binnen de jongerengroepen geen gewoonte is.

Vanuit het bovenstaande volgt het volgende doel:

Het stimuleren van het programmeren van vormingstheater bij jongerengroepen, en het stimuleren en begeleiden van een verwerking.

Er ontstaan dan mogelijkheden om:

- Op een voor jongeren aantrekkelijke manier thema's aan de orde te stellen.
- Aan de hand van de gemeenschappelijke ervaring van het kijken naar een toneelstuk, een verwerking van de thematiek aan te pakken.
- Jongeren te stimuleren om rondom een thema zelf met theater aan de slag te gaan.

Aan de realisatie van deze doelstelling kan op de volgende manieren worden gewerkt:

1. Vanuit landelijk- en provinciaal nivo kan informatie worden gegeven over de mogelijkheden die er zijn (rondom verschillende thema's) om voorstellingen voor jongerengroepen te realiseren.
2. Op provinciaal- en plaatselijk nivo kan een aanbod worden gedaan van voorstellingen, eventueel gekoppeld aan een begeleidingsaanbod wat betreft de verwerking.
3. In de kadertraining voor vrijwilligers (en eventueel beroepskader) kan aandacht worden besteed aan programmering en de mogelijkheden van theater daarbinnen.

De volgende voorwaarden zijn daarbij van belang:

1. Er dient gestimuleerd te worden, dat er op provinciaal- of plaatselijk nivo productiegroepen ontstaan, die voorstellingen binnen die regio kunnen spelen.
2. Er dient een inventarisatie gemaakt te worden van groepen -van binnen en buiten de organisaties- die stukken spelen die bruikbaar kunnen zijn binnen het jeugdwerk.
3. Er moet een inventarisatie worden gemaakt van thema's, die op dit moment binnen het jongerenwerk aktueel zijn, om produktie en afname op elkaar af te stemmen.
4. Er dient een informatie casu quo begeleidings aanbod voor het vrijwilligers- en beroepskader ontwikkeld te worden.

B. Theater als werkvorm.

Uitgaande van de reacties van zowel de spelers als van het publiek (met betrekking tot de laatsten in het beperkte aantal keren dat er met het publiek is gewerkt), valt de volgende stelling te formuleren:

'Theater is een geschikte en uitnodigende vorm om met jongeren aan een onderwerp te werken, omdat elke deelnemer vanuit zijn eigen mogelijkheden en met name vanuit zijn eigen persoon aan het werkproces kan deelnemen. Daarnaast biedt de werkvorm op zich een vorm van amusement.'

Vanuit deze stelling kunnen we de volgende twee doelstellingsvarianten formuleren:

a. Theater als uitdrukkingsvorm.

Het initiëren en ontwikkelen van theateractiviteiten, binnen de plaatselijke jongeren organisaties, als mogelijkheid om uitdrukking te geven aan standpunten, meningen en interesse-gebieden, gericht op kommunikatie met andere jongeren.

Bij het werken aan deze doelstelling, ontstaan mogelijkheden voor jongeren om:

- Op een ook voor andere jongeren aantrekkelijke manier uitdrukking te geven aan hun betrokkenheid bij een problematiek.
- Om de resultaten van een werk- en leerproces rondom een thema, zowel voor de deelnemers zelf als voor andere jongeren, zichtbaar te maken.

b. Theater als werkvorm.

Het initiëren van theatrale activiteiten binnen het groepswork met jongeren, als middel om een thematiek te verkennen en te verwerken.

Vanuit deze doelstelling ontstaan mogelijkheden om :

- Op een voor jongeren aantrekkelijke en direkte wijze te werken aan een thematiek.
- Een doorbreking te realiseren van, nog veelal uitsluitend gehanteerde, verbale werkvormen als bijvoorbeeld discussie.
- Het binnen een groep introduceren van een extra groepsbindend element en een concreet werkdoel, de theaterproductie.

Hoewel het verschil tussen beide doelen gradueel genoemd kan worden (In beide gevallen is sprake van theater en/of het maken van een produktie), is een belangrijk onderscheid de intentie waarmee aan theater wordt gewerkt. Bij punt a. is de groep sterk gericht op resultaat en naar buiten toe. De kommunikatie met andere jongeren is belangrijk. Deze benadering stelt echter hoge eisen aan de hechtheid van de groep en de werkdicipline. Een speelbare produktie moet het eindresultaat zijn. Bij punt b. staat het groepsproces meer op de voorgrond. De behoeften van de groepsleden bepalen in meerdere mate het werkproces dan het theaterprodukt. Deze verschillen worden nader uitgewerkt in het hoofdstuk produktiegroepen.

Aan het realiseren van beide bovengenoemde doelen kan op de volgende manieren worden gewerkt:

1. Het op plaatselijk nivo opzetten van produktiegroepen, die rondom een thema een produktie maken voor andere groepen jongeren (vergelijk de konklusies ten aanzien van de 'ADEM'-groep Amsterdam).
2. Het op plaatselijk nivo aanbieden van een jaarlijks terugkerende "workshop"-aktiviteit, waarin jongeren rondom een thema met theater aan de slag gaan (vergelijk de konklusies ten aanzien van de 'ADEM'-groep Den Haag).
3. Het inhaken op plaatselijke hoogtijdagen op kerkelijk en maatschappelijk terrein. Een aantal jongeren wordt geworven, om voor die gelegenheid, ad hoc, een theaterpresentatie te maken.
4. Het organiseren van een theaterkamp waar jongeren uit het hele land, rondom een thema, werken aan theater.
5. Het stimuleren van het hanteren van theatrale middelen, door het organiseren van trainings- en kennismakings bijeenkomsten over theater, voor vrijwillig- en beroepskader.

De volgende voorwaarden zijn bij deze realisatie van belang:

- a. Er dient op landelijk- en plaatselijk- casu quo provinciaal nivo enig zicht te zijn op de mogelijkheden van de werkvorm, om werving, promotie en aansluiting bij het reguliere werk mogelijk te maken.
- b. Er dient op landelijk- casu quo plaatselijk- casu quo provinciaal nivo deskundigheid aanwezig te zijn op het gebied van spel en theater. Hetzij door bijscholing van staf en kader, hetzij door middel van vakdocenten, hetzij door samenwerking met organisaties op het gebied van kunstzinnige vorming en amateurtoneel.

C. Multikultureel theater.

Bij het 'ADEM'-projekt was het betrekken van jongeren uit de ethniese minderheidsgroeperingen een afgeleide doelstelling, voortvloeiend uit de gekozen thematiek anti-diskriminatie. Als we kijken naar de konklusies uit hoofdstuk III.4 (De werkvorm theater), zien we dat -gezien het thema- het betrekken van buitenlandse jongeren bij de produkties aan te bevelen valt, maar dat het realiseren van dit subdoel het projekt zwaar belast heeft. In de toekomst is het dan ook noodzakelijk om het opzetten van multikulturele theateraktiviteiten als een zelfstandige doelstelling te formuleren en al dan niet in het jeugdwerk op te nemen.

We kunnen dat doel dan als volgt herformuleren:

Het stimuleren van het ontstaan van theaterproduktiegroepen, waarin jongeren van verschillende nationaliteiten (met name jongeren uit de ethniese minderheidsgroepen) samenwerken.

Op die manier ontstaan mogelijkheden om:

1. Produkties te realiseren en voorstellingen te spelen voor andere jongerengroepen rondom de problematieken van multikulturele samenleving (bijvoorbeeld antidiskriminatie).
2. Aan de ontmoeting van en samenwerking tussen verschillende nationaliteiten een konkreet doel en inhoud te geven.

Deze doelstelling zou op de volgende manieren gerealiseerd kunnen worden:

1. In een al bestaand samenwerkingsverband, waarin blijkt dat de motivatie aanwezig is om met elkaar te werken en de verschillende culturen elkaar al enigzins kennen, kan theater als werkvorm worden geïntroduceerd, met de bedoeling om rondom een thema (anti-diskriminatie) een standpunt uit te dragen.
2. Vanuit een duidelijke opzet, wellicht een al geschreven stuk, kunnen buitenlandse en Nederlandse jongeren worden aangezocht om een aandeel te leveren aan de realisatie daarvan. De nadruk komt dan te liggen op theater, terwijl in dat proces al werkend een kennismaking kan worden gerealiseerd.

De volgende voorwaarden zijn bij het bovenstaande belangrijk:

- Gezien de specifieke problemen die het werken met verschillende culturen met zich meebrengt, is -naast de aanwezigheid van deskundigheid op het gebied van theaterdeskundigheid noodzakelijk op het gebied van het werken met buitenlandse jongeren.
- Om te voorkomen dat de activiteit zich verzelfstandigd, en ook teneinde een goede werving te kunnen plegen, zullen er kontakten moeten zijn casu quo gelegd moeten worden met organisaties van buitenlandse jongeren.
- Wil een dergelijke theateractiviteit aansluiting vinden bij het bestaande jongerenwerk, dan zal samenwerking met buitenlandse jongeren (organisaties) casu quo het werken aan het thema anti-diskriminatie een prioriteit in het werk van de organisaties moeten zijn.

V.2 Produktiegroepen.

Een van de manieren om de in hoofdstuk V.1 genoemde doelen te realiseren is het opzetten van produktiegroepen.

Met deze werkwijze is in het projekt 'ADEM' ervaring opgedaan.

Afhankelijk van de plaats van de theateractiviteit binnen het jeugdwerk, zullen deze groepen een verschillende signatuur moeten hebben (zie ook hoofdstuk V.1.B Theater als werkvorm).

Naast het feit dat die signatuur wordt bepaald door de doelen vanuit het jeugdwerk, bepalen ook de deelnemers vanuit hun visie en motivatie het karakter van een produktiegroep.

Het spelen van theater heeft namelijk ten alle tijde twee componenten in zich te weten:

- De activiteit van het spelen op zich.
- Het tot uitdrukking brengen van het onderwerp van het stuk.

Zowel voor de deelnemers als voor de begeleiding is het van belang om bij de start van een groep de signatuur duidelijk vast te stellen. (zie ook hoofdstuk III.4.1 Theater en thematiek).

De volgende mogelijkheden zijn te onderscheiden:

A. Voorstellingsgroepen.

Bij deze groep ligt het aksent op het instuderen en het spelen van een theaterstuk rondom een thema. De groep is produktgericht. Het maken en spelen van een produktie voor andere groepen jongeren staat centraal, het vormingsproces

ten behoeve van de eigen groepsleden staat minder op de voorgrond. Belangrijk is dat de leden geworven worden op het spelen van theater, een van te voren bekend thema en -eventueel- dat er al een raamwerk voor een stuk aanwezig is. Als selectie- criterium bij de werving staat belangstelling voor theater voorop, terwijl affiniteit met het thema een voorwaarde is. Binnen de kaders van het werkproces kan een kennismaking van de deelnemers en een oriëntering op het thema worden gerealiseerd. Op basis van een seizoen met elkaar werken, kan de groep op een langere termijn kiezen voor het realiseren van meer produkties. Ook kan, als men elkaar kent, gekozen worden voor een eigen thema en voor het maken van een geheel eigen produktie. De resultaten van de werving zijn afhankelijk van de aanwezigheid van in theater geïnteresseerde jongeren in een gegeven plaats. Een groep als deze kan met name een bijdrage leveren aan het realiseren van het doel A uit hoofdstuk V.1.

B. Spelgroepen.

Bij deze groep ligt het aksent op een kennismaking en het bezig zijn met het middel theater. Het leerproces van de deelnemers staat centraal, een eventueel gerealiseerde voorstelling moet worden gezien als een afsluiting van een werkproces. Het is daarbij niet per definitie de bedoeling dat die voorstelling ook in een ruime kring wordt gespeeld. Het thema waaraan gewerkt wordt kan door de groep zelf worden vastgesteld of door de begeleiding worden aangereikt. Het wervingscriterium voor de deelnemers is 'het bezig willen zijn met theater', rondom een door de groep gekozen thema. Op de langere termijn kan de groep, of een aantal leden eruit, ervoor kiezen om verder met theater te werken. Er kan dan een voorstellingsgroep worden opgezet. Het kan ook zijn dat de hele groep of een deel ervan zich vernieuwd, zodat je kunt spreken van een 'workshop'-achtige opzet. Een dergelijke groep kan een bijdrage leveren aan een doel als genoemd in hoofdstuk V.1. onder B.b.

C. Themagroepen.

Bij deze groep ligt het aksent op het verwerken van een thematiek, door middel van het vormgeven van dat thema in een theaterproduktie. Het verwerkingsproces in de groep staat hierbij centraal. Het maken van een eigen produktie is daarbij de verwerkingsvorm. Een dergelijke groep kan ontstaan doordat de werkvorm theater wordt geïntroduceerd bij een groep die al aan een verkenning van het thema heeft gewerkt. Ook kan een groep geformeerd worden uit jongeren die te kennen hebben gegeven om aan een verdieping van een thema te willen werken. De motivatie van de deelnemers om aan het thema te willen werken is primair noodzakelijk, enige affiniteit met theater is een voorwaarde. Een dergelijke groep heeft vooral een functie bij het realiseren van een doel als genoemd in hoofdstuk V.1 onder B.b., maar het is niet uitgesloten, dat de groep vanuit de betrokkenheid bij de thematiek een aantal voorstellingen voor andere jongeren wil geven.

V.3 Werving.

In hoofdstuk III.4 werd al aangegeven, dat de werving binnen de organisaties in eerste instantie weinig respons opleverde. Daarvoor werden twee redenen aangevoerd:

- De onbekendheid van jongeren met het middel theater.
- De veelheid van doelen en uitgangspunten bij de produktiegroepen van het projekt 'ADEM', waardoor aan de deelnemers veel eisen werden gesteld.

Bovendien werd gekonstateerd, dat er voor gezorgd zou moeten worden dat een ingroei van deelnemers in de theateractiviteiten mogelijk wordt. Bij het opzetten van de werving voor theateractiviteiten in de toekomst, kunnen we vanuit bovenstaande punten de volgende belangrijke aspecten onderscheiden:

1. Het geven van meer bekendheid aan het middel theater.

In het 'ADEM'-projekt was bij de produktiegroepen het maken en het spelen van een theaterproduktie (toneelspel) een gegeven. Van de deelnemers werd dan ook verwacht dat zij daarvoor gemotiveerd waren. Hierdoor werd een drempel opgeworpen voor diegenen die het middel theater niet goed kennen. Deze drempel zou kunnen worden verlaagd door de bekendheid met theater en spel binnen de organisaties te vergroten. Dit zou kunnen door het gebruik van theatrale werkvormen (spelvormen) binnen de organisaties te stimuleren, hetzij binnen het reguliere werk, hetzij door het opstarten van 'workshop'-achtige activiteiten (zie hoofdstuk IV.1.2).

Om het bovenstaande te realiseren zijn de volgende invullingen mogelijk:

- Het in een aantal regio's opstarten van theater-workshops.
- Het op landelijk nivo -bijvoorbeeld middels publikaties- stimuleren en begeleiden van het gebruik van theatrale werkvormen.
- Het bijscholen van het plaatselijk en provinciaal kader in het gebruik van theatrale werkvormen.
- Het op plaatselijk nivo organiseren van bijscholings- casu quo trainings-weekeinden voor het vrijwillige kader, waar theatrale werkvormen naast andere creatieve werkvormen) geïntroduceerd worden.
- Het kweken van plaatselijk casu quo regionaal tussenkader, dat groepen bij het hanteren van theatrale werkvormen kan begeleiden.
- Het stimuleren van een verwerking, met behulp van theatrale werkvormen, met het publiek dat een voorstelling van het vormingstheater heeft bijgewoond.

Bij deze mogelijkheden komen de volgende voorwaarden om de hoek kijken:

- Het op landelijk nivo aantrekken van deskundigheid op het gebied van theatrale werkvormen.
- Op plaatselijk nivo moet enige bereidheid zijn om aandacht te besteden aan methodiek-ontwikkeling op dat terrein.

2. Het kreëren van een aanbod, dat aansluit bij de behoeften en mogelijkheden van de doelgroep.

Als we kijken naar de motivaties van de deelnemers aan de produktiegroepen van het 'ADEM'-projekt, dan zien we dat er twee aksenten in die motivaties gelegd worden:

- a. Een gemotiveerdheid tot deelname vanuit belangstelling voor theater.
- b. De gemotiveerdheid voor het werken aan het thema als een drijfveer voor deelname.

Deze verschillen in motivatie vereisen een andere benadering van het aanbod en een anders gerichte werving.

Indien bij de deelnemers het aksent ligt (of de organisatoren dat aksent in de aktiviteit willen benadrukken), op het in a. genoemde, kunnen groepen gestart worden als beschreven in hoofdstuk V.2.A. (voorstellingsgroepen). Ook een (minder pretentieuze) mogelijkheid is het starten van een groep als beschreven in hoofdstuk V.2.B. (spelgroepen). Indien bij de deelnemers het aksent ligt (of de organisatoren dat aksent in de aktiviteit willen benadrukken) op het in b. genoemde, kunnen groepen worden gestart als beschreven in hoofdstuk V.2.C. (themagroepen).

Van de deelnemers aan de 'ADEM'-groepen in Amsterdam en Den Haag blijkt het merendeel in eerste instantie gemotiveerd te zijn voor het werken met theater (zie hoofdstuk III.5). Vanuit dat gegeven lijkt het gewenst om in de toekomst bij de innovatie van theater in het jeugdwerk, de prioriteit te geven aan het opstarten van voorstellingsgroepen of spelgroepen, tenzij een groep te kennen geeft om gemotiveerd vanuit een thema te willen werken casu quo daar in het verleden al aan heeft gewerkt.

De werving zal zich bij het opstarten van voorstellingsgroepen konsentreren op die deelnemers aan het jeugdwerk, die belangstelling hebben voor theater.

3. Het kreëren van een geleidelijke ingroei van deelnemers in de aktiviteit.

Bij het 'ADEM'-projekt zijn de produktiegroepen met een relatief gering aantal deelnemers van start gegaan. De meeste deelnemers zijn, na de start, geworven via persoonlijke kontakten van de al aanwezige groepsleden. Gedurende het hele werkproces is geprobeerd om nieuwe deelnemers in de groep op te nemen. Het blijkt dat deze wijze van inloop, naast het plaatsen van algemene oproepen, een goede wijze van werven is geweest. Er dienen dan wel mogelijkheden in het werkproces ingebouwd te worden om nieuwe groepsleden te kunnen opvangen. Het meest optimaal is dat mogelijk binnen de zogenaamde voorstellingsgroepen. Naast het spelen van het stuk liggen er in deze groepen een groot aantal andere produktietaken op het gebied van belichting, dekor en geluid. Op die gebieden is het optimaal mogelijk om nieuwe leden in eerste instantie in te zetten. In een enkel geval is het soms mogelijk om een kleine rol in in het stuk erbij te kreëren. Wanneer, naast het repeteren,

gewerkt wordt aan een algemene theatertraining voor alle groepsleden, kan een goede ingroei gerealiseerd worden. Bij een meer op het thema casu quo groepsproces gerichte groepen, zal een inloop van nieuwe leden beperkt blijven tot de eerste paar weken (bijeenkomsten). Wel kan bij deze groepen per (heel of half) jeugdwerkseizoen en nieuwe start gemaakt worden, die een verandering van deelnemersbestand mogelijk maakt.

V.3.1 Selektie.

Het uitgangspunt bij het werven van deelnemers was, dat een ieder die zich aanmeldde in principe als speler een plaats zou moeten krijgen binnen de produktiegroep. In hoofdstuk III.4. werd al aangegeven dat dit een faktor is geweest die het werkproces heeft bemoeilijkt. Hoewel het principe van het uitgangspunt gehandhaafd dient te blijven, lijkt een selektie van deelnemers toch noodzakelijk. Er zou een taakverdeling tussen de deelnemers gemaakt kunnen worden, afhankelijk van een ieders kwaliteiten. Bij diegenen die nog onvoldoende vaardigheden en ervaringen heben meegebacht op het gebied van theater moet voorkomen worden dat deze deelnemers op het toneel struikelen. Zij kunnen afhankelijk van interesse en vaardigheid een taak krijgen bij het bedienen van het licht, het ontwerpen en maken van kleding, rekwisieten en decor. Door de in het vorige hoofdstuk genoemde ingroei in de produktiegroep te realiseren, kan op een langere termijn ervoor gezorgd worden dat deelnemers nieuwe vaardigheden opdoen en dan ook andere taken aankunnen.

V.4 Themakeuze.

Bij het projekt 'ADEM' is theater voor en door jongeren gemaakt. Het resultaat (de produktie) wordt daarbij voor een groot deel bepaald door de betrokkenheid van de jongeren/spelers bij de problematiek van de produktie. De manier waarop het toneelstuk en het thema bij het publiek overkomt, is afhankelijk van de 'uitstraling' van de spelers zelf. Bij het projekt was de aanwezigheid van buitenlandse jongeren een voorwaarde om de problematiek anti-diskriminatie geloofwaardig op de planken te zetten. Het slagen van de produkties werd voor een groot deel veroorzaakt doordat een voor spelers en publiek herkenbare dagelijkse werkelijkheid werd gespeeld.

Vanuit de ervaring kunnen we stellen dat:

Bij het produceren van theater binnen het jongerenwerk is het noodzakelijk dat er in hoge mate vanuit jongeren wordt gewerkt. Met andere woorden theater door jongeren voor jongeren over een problematiek van jongeren.

Op het moment dat er binnen het jeugdwerk mogelijke thema's worden vastgesteld en groepen worden opgestart, is het aanbevelenswaardig om soortgelijke combinaties te maken als bij 'ADEM' het geval is geweest. Bijvoorbeeld, een produktie voor jongeren/schoolverlaters door schoolverlaters over de problematiek van werkloosheid.

Gezien zien het bovenstaande is het belangrijk om te bekijken of en hoe er binnen het jongerenwerk vanuit jongeren gewerkt wordt, teneinde daar met de werkvorm theater bij te kunnen aansluiten.

V.5 Het werkproces.

Op basis van het functioneren van de 'ADEM'-groepen (zie hoofdstuk III.4.) kunnen we de volgende elementen onderscheiden in een werkproces met groepen in de toekomst:

1. Kennismaking groepsleden.
2. Verkenning van het thema.
3. Vaststelling van het raamwerk van de activiteit.
4. Kennismaking met de verschillende theatervormen.
5. Het maken en instuderen van de produktie.

1. Kennismaking.

Zeker wanneer de groepsleden elkaar niet van andere activiteiten kennen, is het belangrijk om bij de start van het werkproces een kennismaking te houden. Immers de deelnemers worden geacht een langere tijd met elkaar te werken, waarbij inherent aan het middel theater is, dat een duidelijk beroep gedaan wordt op hun persoonlijkheid. Uit de ervaringen van het projekt blijkt dat een bijeenkomst, langer dan een repetitieavond (een werkweekeinde bijvoorbeeld), als start van het proces met de groep een belangrijke stimulans kan zijn. In deze kennismakingsbijeenkomst(en) moet aandacht besteed worden aan:

- Een kennismaking met de achtergrond en motivatie van de deelnemers.
- Het bespreken van de opzet van de activiteit en het bereiken van een consensus daarover met de groep (zie 2).
- Een kennismaking met verschillende theatervormen (zie 4).
- Het maken van een taakverdeling tussen de groepsleden.

2. Themaverkenning.

Om met de spelers keuzes te kunnen maken binnen het grote gebied van het thema en tegelijk een probleemstelling (intrige) van het stuk te kunnen vaststellen, is het noodzakelijk om het thema te verkennen.

Door een inventarisatie te maken van ervaringen en meningen over het onderwerp, het uitspelen van situaties en reacties van (rol)figuren, kan materiaal verzameld worden voor het raamwerk van het stuk (zie 3). Ook geeft deze themaverkenning de spelers de mogelijkheid om zichzelf in het thema te verdiepen en hun eigen houding in verschillende situaties uit te proberen. Dit laatste is ook belangrijk als voorbereiding op het spelen van de verschillende rollen.

3. Het raamwerk van de produktie.

Een belangrijke konklusie ten aanzien van het functioneren van de 'ADEM'-groepen was, de noodzaak om, als basis voor het produktieproces, een duidelijk raamwerk aan de deelnemers aan te bieden (zie hoofdstuk III.4.). Een dergelijk raamwerk zou de volgende elementen moeten bevatten:

- Een vertaling van de thematiek naar de produktie toe.
- De elementen van de handeling (de intrige).
- De opgaande lijn, de ontwikkeling van de intrige, gedurende het verloop van het stuk.

- Het slot.
- Het maximum aantal spelers.
- De lokatie(s) waar het stuk zich afspeelt.

Als voorbeeld van de invulling van een dergelijk raamwerk, de produktie 'Yamal, aangenaam' in het raam gebracht:

thema : diskriminatie.
 vertaling : Een Marokkaanse jongen wil lid worden van een Nederlandse sociëteit. Een deel van de (nederlandse) leden is daar tegen.
 intrige : De diskriminatie van een Marokkaans sooslid, die een verdeeldheid veroorzaakt tussen de oorspronkelijke leden. Uitmondend in een algemene vraagstelling: 'Hoe los je een dergelijk konflikt op'.
 verloop : Karakterschets van de soos en de leden; introductie van Yamal; pesterijen van de leden die tegen zijn; een ongeluk waarvan Yamal de schuld krijgt; twee partijen soosleden; stemming voor of tegen.
 einde : Het stuk eindigt met de vraag of er nog een andere oplossing is dan stemmen, aangezien de stemmen staken.
 max. aantal
 spelers : tien, waaronder één marokkaanse jongere.
 lokaties : Een jongeren-sociëteit.

Een dergelijk raamwerk dient om de spelers aan het denken te zetten over mogelijke gebeurtenissen, rolfiguren en stellingnames. Tevens geeft het de beperkingen aan van de keuzes binnen het thema en het verhaal. Uiteraard kan het raamwerk worden aangevuld en bijgesteld naar aanleiding van eigen ideeën en opmerkingen van de groepsleden.

4. Kennismaking theatervormen.

Elke theatervorm (toneel, kabaret, muziektheater, opera, heeft zijn eigen wetten en ook mogelijkheden, zowel ten aanzien van de capaciteiten van de spelers als wat betreft de invulling van de thematiek (zie hoofdstuk III.6.). Om een gemotiveerde keuze te kunnen maken en met name om te kunnen beoordelen waartoe de spelers in staat zijn, is het noodzakelijk om met de groep verschillende vormen uit te proberen. Dit kan voor een deel samenlopen met de verkenning van de thematiek, voor een deel zal dit een aparte activiteit binnen het produktieproces moeten zijn. Afhankelijk van de voorkeuren van de spelers, hun capaciteiten, en de eventuele beperkingen die het thema oplegt, kan met de spelers een keuze worden gemaakt.

5. De repetitieperiode.

Wanneer het thema is verkend en er een keuze is gemaakt voor een theatervorm, kan het maken casu quo repeteren van de produktie beginnen. In hoofdstuk III.4. bleek al, dat het aanbieden van 'een toneelstuk in afleveringen' een werkwijze is, die door de 'ADEM'-groep Den Haag als prettig werd ervaren. Het aanbieden van korte scenes aan de groep maakt

het maken van een produktie overzichtelijk. De spelers kunnen de scene zich al spelende eigen maken, van daaruit komen met ideeën voor het vervolg van het stuk en ideeën voor personages, en op die manier -binnen de kaders van het raamwerk- het stuk ontwikkelen. Om te voorkomen dat de groep in het ontwikkelingsstadium blijft steken, is het, -bij de 'ADEM'-groepen- verstandig gebleken om een première-datum (als externe motivatie) vast te stellen, waar naar toe gewerkt wordt (zie ook hoofdstuk III.4).

V.6 De voorstellingen.

Het promoten, aquisiteren en spelen van voorstellingen is een uitgebreide activiteit. Bij het projekt 'ADEM' dienden twee voorstellingen gepromoot te worden, werden voor twee groepen kontakten onderhouden met speelplaatsen, en waren er in het laatste half jaar vrijwel ieder weekeinde voorstellingen. Bij de organisatie van het geven van voorstellingen zijn de volgende aspecten belangrijk gebleken:

I: Promoting.

Ondanks de publiciteit in de bladen van de landelijke organisaties waren de aanvragen na de première nog gering. Pas later kwamen, door mond tot mond reklame, de voorstellingen op gang. Voor een goede promoting, blijken de volgende punten belangrijk te zijn.

- Al in een vroeg stadium (sociëteiten plannen ook van de voren hun activiteiten) dient duidelijk te worden, dat er een produktie beschikbaar komt. De landelijke organisaties kunnen daar een functie bij vervullen.
- Om ervoor te zorgen dat op wijk/stad nivo de informatie goed doorkomt, is het belangrijk dat provinciale- en plaatselijke organisaties bij de promoting worden ingeschakeld. Eventueel kan door hen aan de voorstelling een begeleidingsaanbod worden gekoppeld.
- Indien er een mogelijkheid is om de voorstelling te verwerken met een groep (al dan niet samen met de spelers), is het belangrijk om dat vooraf aan te geven.
- Bij het programmeren van de 'ADEM'-voorstellingen, speelde de kostenfaktor bij instellingen een rol. (De voorstellingen van 'ADEM' waren kosteloos.) Bij het eventueel berekenen van uitkoopsommen, dient er rekening mee gehouden te worden dat er niet al bij voorbaat een drempel wordt opgeworpen voor de organisatoren.

II. De organisatie van de voorstellingen wat betreft de spelersgroep.

Om ervoor te zorgen dat er zich geen problemen voordoen moeten er met de spelersgroep afspraken gemaakt worden. Immers, men is van elkaar afhankelijk om voorstellingen te kunnen realiseren. De volgende punten zijn belangrijk gebleken:

- Er dient overeenstemming te zijn over de periode waarbinnen het stuk gespeeld kan worden, in verband met

de beschikbaarheid van de spelers. Dit is zeker belangrijk wanneer deze periode zich over meer dan één jeugdwerkseizoen uitstrekt.

- Er moeten afspraken zijn over het maximale aantal speelbeurten per maand en de dagen casu quo avonden waarop voorstellingen mogelijk zijn.
- In verband met reistijden moet bij voorbaat duidelijk zijn, in welke regio het spelen van voorstellingen mogelijk is.

III. De organisatie van de voorstellingen wat betreft de afnemers.

Ook met de afnemers dienen een aantal afspraken gemaakt te worden te weten:

- De wijze waarop de werving op plaatselijk- casu quo wijknivo plaatsvindt en een vaststelling van de doelgroep van de voorstelling.
- Het gebruik van de akkommodatie en eventuele faciliteiten.
- Het al dan niet gewenst zijn van een vorm van verwerking na de voorstelling en het aandeel van zowel de spelersgroep als de organiserende instelling daarbij.

VI. RESUME.

Het 'ADEM'-projekt had twee doelstellingen:

- Door middel van vormingstoneel de problematiek van een pluriforme samenleving introduceren bij jongerengroepen, op een zodanige wijze, dat de eigen houding en handelen van jongeren aan de orde komt casu quo beïnvloed wordt.
- Het ontwikkelen van de werkvorm vormingstoneel.

Wat beide punten betreft kunnen we stellen dat het projekt aan zijn doelen heeft beantwoord. Vanuit de ervaringen in de afgelopen jaren zijn de volgende argumenten daarvoor aan te voeren:

A. Vormingstheater.

Gezien de positieve reacties vanuit het publiek en de toenemende vraag naar voorstellingen vanuit de plaatselijke organisaties blijkt, dat vormingstheater een goede vorm is om thema's onder de aandacht van jongeren te brengen. Met name wordt gewaardeerd, dat op een onderhoudende wijze een thema wordt aangesneden. Tegelijk wordt echter duidelijk dat het bezoeken van een theatervoorstellingen door jongeren geen gemeengoed is. De voorstellingen van 'ADEM' hebben een goede functie vervuld bij het introduceren van theateractiviteiten binnen het plaatselijk jongerenwerk.

B. De thematiek Anti-diskriminatie.

Beide door 'ADEM' geproduceerde voorstellingen roepen reacties op bij het publiek. Bezoekers werden door de voorstellingen geraakt, werden aan het denken gezet. Diskriminatie werd in de voorstellingen voelbaar en herkenbaar gemaakt. De voorstellingen hebben een belangrijke functie vervuld bij de vorming van de individuele bezoeker. Daarnaast blijken er voldoende mogelijkheden om rondom de voorstelling met geïnteresseerde bezoekers een dieper gaande verwerking te organiseren.

C. De werkvorm theater.

Hoewel de respons van jongeren uit de organisaties op de werving voor de produktiegroepen nog gering was, blijkt dat jongeren in het algemeen positief ten opzichte van theater maken staan. Uit de reacties van de jongeren die aan de produkties hebben meegewerkt blijkt, dat het opzetten van produktiegroepen een goede manier is om theater voor en door jongeren gestalte te doen krijgen. Met name door het zelf doen ontstaat belangstelling voor theater en thematiek. Het is mogelijk gebleken om met een willekeurig samengestelde groep jongeren tot een volwaardig theaterprodukt te komen. Een produkt, dat voldoende aantrekkingskracht heeft om ook andere groepen jongeren te boeien.

D. Multikultureel theater.

Teneinde de thematiek in de produkties op een geloofwaardige manier op het publiek te laten overkomen is de deelname van buitenlandse jongeren een belangrijke voorwaarde gebleken. Het betrekken van buitenlandse jongeren bij het projekt, heeft echter (te) veel energie gekost. De aanwezigheid van functionele banden vanuit het jeugdwerk met organisaties van buitenlandse jongeren had dit mogelijk kunnen verbeteren.

Desondanks is het, ook vergeleken met andere initiatieven op dit gebied, een unieke gebeurtenis dat jongeren van verschillende nationaliteiten een gezamenlijk standpunt ten aanzien van diskriminatie ten tonele voeren.

VI.1 Konklusies.

Vanuit de ervaringen met het projekt 'ADEM' zijn er voldoende aanwijzingen, dat de innovatie en het gebruik van het middel theater binnen het jongerenwerk van de organisaties zinvol is.

De vraag rijst echter op welke manier de ervaringen van het projekt verbreed kunnen worden en de werkvorm een plaats kan krijgen binnen het bestaande jeugdwerk.

We kunnen hiervoor de volgende twee lijnen aangeven, die in elkaars verlengde liggen:

1. Theater als programma-activiteit.

Wanneer theateractiviteiten vaker in sociëteiten, kerken en kategesegroepen worden geprogrammeerd ontstaan er mogelijkheden om :

- Op een voor jongeren aantrekkelijke manier thema's aan de orde te stellen.
- Rondom de voorstelling een verwerking van het thema te organiseren, eventueel met behulp van theatrale werkvormen.
- Jongeren te stimuleren om aan een thematiek en met theater te gaan werken.

Hieraan kan de volgende invulling gegeven worden:

1. Op provinciaal- en landelijk nivo kan gestimuleerd worden dat theateractiviteiten in de programmering worden opgenomen. Met name door het geven van publiciteit en het aangeven van mogelijkheden op dat terrein.
2. Op plaatselijk- en provinciaal nivo kan een aanbod gedaan worden van voorstellingen, eventueel gekoppeld aan een begeleidingsaanbod op het gebied van de verwerking.
3. Bij de kadertraining van vrijwillig- en beroepskader kan aandacht besteed worden aan informatie verstrekking op het gebied van het hanteren van theater binnen het jeugdwerk.
4. Het stimuleren van de produktie van vormings-toneelstukken door groepen binnen het jeugdwerk, die aan plaatselijke instellingen kunnen worden aangeboden.

Bij de realisatie zijn de volgende voorwaarden van belang:

- a. Het inventariseren van groepen, die stukken spelen die geschikt zijn voor het jeugdwerk en die bereid zijn om binnen de organisaties op te treden.
- b. Het inventariseren van de behoeften aan informatie en scholing die op plaatselijk nivo leven en het maken van een scholingsopzet.
- c. Het aantrekken van deskundigheid op het gebied van theater bij de organisaties.
- d. Het overdragen van de informatie en de ervaring uit het 'ADEM'-projekt aan het kader van de organisaties.

2. Theater als werkvorm.

Theater blijkt een geschikte en uitnodigende vorm te zijn om met jongeren aan een thema te werken, omdat elke deelnemer vanuit zijn eigen mogelijkheden en vanuit zijn eigen persoon aan het proces kan deelnemen. Ook biedt de werkvorm op zich een vorm van amusement. Door het ontstaan van theaterproduktie-groepen te stimuleren ontstaan mogelijkheden voor jongeren om:

- Kennis te maken met en te werken aan toneel.
- Op een aantrekkelijke manier te werken aan een thema.
- Producties te maken en te spelen voor andere jongerengroepen.

Hieraan kan de volgende invulling gegeven worden:

1. Het instandhouden van de uit het 'ADEM'-project voortgekomen productiegroepen.
2. Het opzetten van productiegroepen in andere regio.
3. Het introduceren van theater bij vieringen, waarbij ad hoc groepjes werken aan een eenmalig optreden.
4. Het organiseren van een theaterkamp, waar jongeren uit het hele land werken aan een productie rondom een thema.

Bij de realisatie hiervan zijn de volgende voorwaarden van belang:

- a. Het informeren en scholen van het kader op provinciaal- en landelijk nivo op de mogelijkheden van (vormings)theater, teneinde werving, promotie en aansluiting bij het reguliere werk mogelijk te maken.
- b. Begeleidingsmogelijkheden van het provinciale kader bij het opzetten van theateractiviteiten. Belangrijk zijn daarbij adviezen wat betreft werving, werkwijze, thema- en stuk-keuze en het aantrekken van vakkrachten.
- c. Samenwerking met regionale instellingen op het gebied van amateurtoneel en kunstzinnige vorming teneinde een inbreng van deskundigen op plaatselijk nivo te kunnen realiseren.

VI.2 Innovatie op korte termijn.

Gezien de ervaringen met het 'ADEM'-project is het aanbevelenswaardig om te streven naar een voortzetting van de projektactiviteiten binnen de organisaties. Ook gezien de positieve reacties van jongeren op de projekt-activiteiten is die konklusie gerechtvaardigd. Naast het instandhouden van de bestaande 'ADEM'-groepen zou op de korte termijn gewerkt kunnen worden aan een verbreding van de projekt-ervaringen naar andere regio's. In drie à vier regio's zouden nieuwe productiegroepen opgezet kunnen worden. Gezien de tijdsinvesteringen die het opzetten van groepen in het 'ADEM'-projekt heeft geveerd, zou een periode van twee jaar voor deze verbreding kunnen worden aangehouden. Teneinde deze verbreding mogelijk te maken zou op landelijk nivo bij de organisaties een ondersteuningsfunctie gekreërd moeten worden. Deze ondersteuning zou de vorm kunnen krijgen van een konsulentschap. De taak van een dergelijke konsulent zou moeten zijn het realiseren van de in het hoofdstuk VI.1. Konklusies genoemde voorwaarden, te weten:

- Het inbrengen van vakkenis op het gebied van theater.
- Het begeleiden van het opstarten van de groepen.
- Het inventariseren van informatie- en scholingsbehoeften.
- Het maken van een scholingsplan.
- Het organiseren van samenwerking met andere instellingen op het terrein van theater en kunstzinnige vorming.
- Het geven van informatie.

BIJLAGE A.

INTERVIEWS BEZOEKERS.

Hieronder volgt een aantal korte samenvattingen van de interviews, die met de bezoekers van de voorstellingen werden gehouden.

VR:Wat vond jij van het toneelstuk?

A :Ik vond het erg goed, erg leuk gevonden. Wat mij erin aansprak?.....Gewoon het thema...ik bedoel we zijn er zelf ook mee bezig, via de Turkse jongeren vereniging hebben we een theatergroep en we zijn met hetzelfde thema een stuk aan het schrijven...ja, het spreekt me gewoon aan. Ik was in eerste instantie een beetje bang dat het te oppervlakkig en te voorzichtig werd, terwijl dat heel erg meeviel. Ik vind zelf gewoon dat je eerlijk moet zijn in zo'n stuk anders bereik je niks, en dat kwam er erg goed uit.

VR:Heb je het idee dat deze voorstelling een werking heeft?

A :Of het echt werkt? O gauw je mensen aan het denken zet heb je al wat bereikt toch!

VR:Wat vond je van het stuk?

A :Heel erg leuk. En eh..het geeft wel stof om te overdenken dacht ik. Je gaat gewoon denken hoe het nou anders zou kunnen, dus ook die integratie dan, of dat wel zou moeten. Of die mensen nu wel in de Nederlandse samenleving zouden moeten worden opgenomen, of dat zij hun eigen cultuur moeten houden. Nou, dat soort dingen.

VR:Wat sprak je aan in de voorstelling?

A :Ja, de diskriminatie zelf werd niet echt duidelijk naar voren gebracht, maar juist door die sketches, juist doordat het er niet duidelijk uitsprak, daardoor sprak het mij wel aan. Ik vond het heel leuk.

VR:Was je speciaal hier naartoe gekomen voor de voorstelling?

A :Nou, ik zit hier wel vaak, maar ik was er wel speciaal voor naar toe gekomen... in de vergadering was al gezegd dat het vrij leuk was.. nou daarom.

VR:Had je ook verwacht wat je gezien hebt?

A :Nee, ik had er geen idee van, ik had er nog nooit van gehoord. Maar het schijnt op de radio geweest te zijn (Radio Stad-Amsterdam), maar dat had ik ook niet gehoord....Ja, het was heel leuk.

VR:Gebeurt het vaker dat er toneelgroepen optreden in de sociëteit?

A :Nee, toneel heel weinig, wel veel bandjes en zo.. ..tenminste vroeger wel, maar de laatste paar jaar hebben we het allang niet meer gehad.

VR:Vind je dat dat vaker zou mogen gebeuren, een toneelvoorstelling?

A :Ik vind het leuk ja, dat mag best wel vaker gebeuren.

VR:Wat vond je van de voorstelling?

A :Ik vond hem een beetje kort. Ik had het langer verwacht. Het was allemaal heel grof en heel duidelijk. Een beetje kort de stukjes soms, alleen maar een bord laten zien.....wel duidelijk, maar misschien had ik iets anders verwacht. Meer een toneelstuk dat uitleg zou geven over bepaalde dingen. Maar ik herken de situaties wel, dat soort dingen zie je overal om je heen gebeuren. Maar ik weet dat wel. Hoewel ik realiseer me ook wel dat er mensen zijn voor wie dat helemaal niet duidelijk is, die zelf ook diskrimineren, daar zou dit stuk wel goed voor zijn.

VR:Gebeurt het vaker dat er hier dit soort activiteiten gepland worden?

A :Nee, dit soort niet, dat gebeurt heel af en toe, een keer in de drie jaar of zoiets. Ik zit hier in de activiteiten-kommissie, dus ik heb het zelf georganiseerd en zo. We willen eigenlijk wel iets meer doen, maar dat heeft nooit zo gelopen. Ik weet ook niet waar ik het allemaal vandaan moet halen, jullie boden jezelf aan, en het kostte niet veel, dan is het te doen.

VR:Zou je dit vaker willen organiseren?

A :Ja, dat lijkt me wel leuk, zodat je niet alleen met muziek bezig bent, je zou veel meer kunnen doen, theaterprodukties enzo.

VR:Wat vond jij van de voorstelling?

A :Ik vond het wel leuk alleen kort, van die vlotte stukjes, voor de rest vond ik het prima.

VR:Wat sprak je aan in de voorstelling?

A :De reden dus, anti-diskriminatie.

VR:Gebeurt het vaker dat jullie hier dit soort voorstellingen hebben?

A :Dit is de eerste keer, in een tijdsbestek van een aantal jaar geloof ik, er komen wel bandjes enzo maar...

VR:Zou het van jou vaker mogen zo'n toneelstuk?

A :Ja, ik ga sowieso veel liever naar toneel dan naar de film.

VR:Ga je vaak naar toneelvoorstellingen?

A :Nou niet vaak, maar gewoon als er wat is.

VR:Jullie gaan morgen zelf met het thema diskriminatie aan het werk. Denk je dat deze voorstelling daar een stimulans voor was, gaf het je ideeën?

A :Ja, best wel, over hoe je theater kunt maken, dat je iemand een pruik op kunt zetten en dat hij dan iemand anders kan spelen. Op T.V. zie je voor elke rol een andere speler.

A :Ik zou het leuk vinden om ook te spelen, ik denk dat je achter erg veel van jezelf komt en dat je ook van anderen veel te weten komt.

A :Wat ik mezelf voortdurend afvraag is wat je nou aan diskriminatie kunt doen. Jullie doen dat door toneel te spelen, maar wat kun je nog meer doen?

A :Ik geloof dat de manier waarop jullie bezig zijn prima is, leg maar eens open wat je in het dagelijks leven tegen komt. Zeg het maar eens hard. Ik denk dat dat goed werkt. Je moet ook mensen erop aanspreken als ze om de scènes lachen, of ze dat in het echt ook zouden doen.

VR:Kun je je voorstellen dat het stuk bij jullie in het dorp gespeeld zou worden in de kerk of in de soos?

A :Het zou best bij ons op school gespeeld kunnen worden, maar ik geloof niet dat er bij ons op school veel gediskrimineerd wordt.

Het is bij ons sowieso een heel gesloten gemeenschap, waar weinig buitenlanders komen.

A :Misschien heb je met zo'n stuk als dit tegen, dat mensen er niet zelf mee te maken hebben, je hoort alleen over diskriminatie via de media, net zoiets als kernwapens. Misschien dat mensen dan ook reageren van "uitgekauwd, al zo vaak gezien". Hoewel, nu ik het zelf heb gezien, zie ik toch allerlei kanten, die ik nog nooit gezien heb.

VR:Denk je dat het spelen van het stuk bijdraagt aan anti-diskriminatie?

A :Ja, je wordt op de realiteit, op de praktijk gedrukt. Terwijl met school, daar krijg je weer hele gesprekken over zo'n onderwerp, dat is niks. Nu krijg je de realiteit te zien.

VR:Wat sprak je aan in het stuk?

A :Dat we er zo om lachten. Dat de diskriminatie zoals die werd gespeeld grappig overkomt. Dat vind ik goed gevonden, maar ik weet niet of je er in de praktijk nog zo om zou lachen. Als het echt gebeurt.

VR:Wat vond je van de voorstelling?

A :Ja, ik vindt het wel leuk ja, er komen wel dingen in voor die ook in het echt gebeuren. Het werd goed gebracht, maar in werkelijkheid zijn er ergere dingen over diskriminatie die je meemaakt. Het werd ook gemotiveerd gespeeld, erg leuk ja.

VR:Wist je dat het een voorstelling over diskriminatie was?

A :Ik kwam hier binnen, en dacht dat er disco was, maar ik vind het wel leuk, goed werk.

VR:Wat vond je van de voorstelling?

A :Ik vindt het heel goed, Op een onorthodoxe wijze omgaan met diskriminatie. Juist dat het in een ander jasje werd gestoken, de hatelijkheid tegen elkaar, niet het gewone wat je altijd ziet. Diskriminatie wordt altijd een beetje edukatief gespeeld, zo van jij bent Turk en ik ben Nederlander en jij bent een buitenlander en zo moet je niet met buitenlanders omgaan. Dit is een heel andere aanpak, heel leuk. Ik had dat niet verwacht, voor herhaling vatbaar!

VR:Wat vond jij van de voorstelling?

A :Ik heb niet zo zitten kijken, af en toe maar. Ik vond het niet slecht, af en toe moest ik wel lachen.

VR:Je kwam niet speciaal voor de voorstelling?

A :Nee, ik wist niet dat het vanavond kwam.

VR:Wat vond je van het toneelstuk?

A :Leuk, zeker!Hoe het ook gebracht werd enzo In de praktijk hoor je ook veel van die dingen Ik vond het wel grappig.

VR:Denk je dat er meer van dergelijke voorstellingen in de sociëteit moeten komen?

A :Bij ons in de soos? Ik weet het niet, ik weet niet of dat zin heeft.

BIJLAGE B.

DE WERKING VAN DE VOORSTELLING.

Hieronder volgt een samenvatting van de reacties van zowel de bezoekers als de spelers ten aanzien van de vraag, of de voorstelling een werking heeft in het kader van het thema anti-diskriminatie.

VR:Denk je dat zo'n voorstelling werkt, merk je aan het publiek dat het zin heeft?

A :Laat ik het zo zeggen, de groep die echt diskrimineerd, die kun je nooit bereiken, dat lukt niet. Wat je ook doet, wat je ook probeert. Maar bij mensen die vooroordelen hebben van horen zeggen, omdat ze iets van anderen hebben gehoord, daarbij wel. Door zoals wij dat doen, vanuit de praktijk zichtbaar te maken wat diskriminatie inhoudt; hoe het overkomt, dat heeft zin.

VR:Merk je ook aan het publiek dat de voorstelling hen wat zegt?

A :Ik ga altijd na de voorstelling even tussen de mensen en dan hoor je ze dat ook zeggen: "Ik wist niet dat het zo was!".

VR:Hoe denk jij dat de voorstelling werkt?

A :Voor het publiek gaat het, zo komt het bij mij over, meer om een amusementsavond dan om het thema, en daar maken wij gebruik van. Naar een thema als diskriminatie komen vanzelf minder mensen, dus je moet het in een leuke vorm overbrengen. En dat slaat aan, als je zo met mensen praat na de voorstelling, dan is het eigenlijk wel een succes.

VR:Denk jij dat het werkt, het spelen van een voorstelling?

A :Echt zeker weten doe ik het niet, het is altijd indirekt. Maar het is natuurlijk wel zo, dat merk ik ook als ik speel, dat je dingen gewoon zegt en pas naderhand denkt; ik diskrimineer zelf ook. En er zijn best veel mensen die dat ook niet in de gaten hebben, en die door het kijken naar de voorstelling zien dat het ook zo en zo zit. Dat zeer zeker, die groepen, daarbij werkt de voorstelling zeker, maar diegene die de grootste mond erover hebben, die bewust diskrimineren, ik denk dat je die niet bereikt.

VR:Denk jij dat er meer groepen moeten komen, zoals de 'ADEM'-groepen?

A :Het lijkt me een goed verschijnsel. Maar je moet dat niet organiseren, het moet wel vanuit mensen zelf komen. Ik ben nu actief binnen het jongeren-pastoraat, en daar zijn ze nu ook bezig met een jongeren-kabaretgroep, daar hadden ze zin in en dan onstaat zoiets. Ik denk ook niet dat er te veel van dit soort groepen moeten komen, want ik denk dat er toch niet zoveel vraag is naar dit soort groepen. Maar ik denk zeker dat het een goede bezigheid is toneelspelen, het hoeft niet altijd voor publiek.

VR:Jullie hebben veel in kerken gespeeld. Vind je dat een geschikte plaats om zo'n stuk te spelen?

A :Ik denk dat dat de plekken zijn waar mensen komen, waar de interesse meer naar dat soort dingen gaat. Ik heb het gevoel dat mensen uit de christelijke sfeer meer naar dat soort onderwerpen gaan. In klubhuizen gebeurt dat niet zo snel. Waar het eigenlijk heel geschikt voor is dat zijn scholen, maar dan moet je overdag spelen. En dat gaat nu niet. Maar dat lijkt me heel leuk.

VR:Wat denk jij, heeft het stuk een werking op het publiek?

A :Een heleboel mensen zeggen dat zij het overtrokken vinden wat er in het stuk gebeurt. Maar dat vind ik niet. Ik denk dat men over het algemeen meer let op de dingen die gezegd worden, want we zeggen vaak wat we denken in het stuk. Maar daardoor kun je denken, 'dat is waar ook'. Een soort attent maken op dingen waar je je niet bewust mee bezig houdt, maar waar je toch in het dagelijks leven mee te maken hebt.

VR:Denk jij dat dit stuk werkt?

A :Ja, dit moeten ze vaker doen, de mensen een beetje wakker maken en laten zien hoe het bezig is in de maatschappij. Er wordt echt wel gediskrimineerd.

Ik wist niet dat er jongeren bezig waren met dit soort dingen, maar dat vindt ik echt goed.

VR: Heeft de voorstelling een werking op het publiek denk je?

A : Ik vond het toneelstuk goed. Vooral het slot, je kunt niet met een bevredigend gevoel naar huis gaan. Ieder moet voor zich zelf de oplossing vinden op de vraag of het ook anders kan. Om te voorkomen dat het stuk te eentonig wordt, zijn komiese situaties noodzakelijk, dit heeft alleen ook het gevaar in zich dat er soms te veel gelachen wordt zonder naar de andere kant van de zaak te kijken.

BIJLAGE C.

DE MOTIVATIE VAN DE SPELERS.

Hieronder volgt een samenvatting van de motivaties van enkele spelers en de ontwikkeling die zij daarin doorgemaakt hebben, zoals deze naar voren kwamen in de gehouden interviews.

Norbert.

Ik hoorde van Peter van de Winden, dat hij met het projekt bezig was. Hij vroeg me of ik wilde meespelen. Toen ik kwam wist ik nog niks van toneel af, toneel is toneel dacht ik. Ik had er ook weinig aan gedaan, maar het trok me wel aan. Ik kwam duidelijk voor het toneel. Pas later toen ik met dat thema begon te ontdekken wat er aan de hand was, werd het projekt meer dan alleen toneelspelen. Het meest geslaagde aan het projekt vind ik dat we veel spelen, dat we voor jongeren spelen en dat het stuk heel goed aanslaat. Ik wil ook zeker verder werken met deze groep. Het mag dan gaan over diskriminatie, maar bijvoorbeeld zelfmoord vind ik ook een goed onderwerp. Of ik wat geleerd heb? Qua toneelspelen ben ik heel wat vooruitgegaan, maar wat betreft het projekt zelf betreft ook.

Lloyd.

Ik ben via een oud-speelster bij het projekt terecht gekomen. Ik kon een keer komen kijken en dat vond ik wel leuk. Toneelspelen had ik nog nooit gedaan, dat leek me leuk en het doel dat we willen bereiken, dat idee stond me wel aan. Ik had niet zo'n verwachting, omdat het zo totaal nieuw was toneelspelen. Het totaalprodukt gaat ver boven mijn verwachtingen uit. In het begin twijfelde ik daar wel aan. In het begin ging het wel erg stroef in de groep. Ook als het publiek niet enthousiast reageert ben je gelijk ontmoedigd, maar nu we twintig keer gespeeld hebben, is het allemaal heel goed geslaagd. Of ik wat geleerd heb? Jazeker, op toneelgebied was ik een leek, ik ging niet echt vaak naar toneelvoorstellingen en kabaret enzo. Ik ben meer een filmliefhebber, dat trekt me meer aan. Maar nu ik in het toneel zit en weet hoe moeilijk het is ga je de waarde ervan inzien. Wat voor een werk erin zit en dan krijg je er een ander gevoel voor. Ik zou best vaker naar een toneelstuk willen gaan kijken. Wat het thema betreft valt er voor mij niet zoveel meer te leren. Het zijn dingen die ik meemaak en die iemand met mijn huidskleur dagelijks meemaakt. Wat dat betreft voor mij geen nieuws. Op toneelgebied

wel, daar is nog een hoop te leren. Voor mij zijn er twee redenen om door te gaan. Als ik ophoud is het net of er een contact wegvalt, een lege woensdag. En de andere reden is het doel waaraan je werkt. Als onderdeel van een ethniese minderheid ben je nauw bij het onderwerp betrokken. Het meedoen geeft een stimulans, het geeft een kick om dat onderwerp op het toneel zo uit te beelden. Vooral als alles goed ging en het publiek reageerde, dan ga ik tevreden naar huis.

Rik.

Via mijn zus ben ik bij het projekt gekomen. Zij was naar de kennismakingsavond geweest en vertelde dat er nog iemand nodig was voor techniek. Op de middelbare school heb ik dat ook gedaan en zodoende had ik wat ervaring. Op de tweede avond echter bleek dat er helemaal niet specifiek voor techniek iemand nodig was, maar omdat ik toneelspelen ook erg leuk vind ben ik toch gebleven. Ik wist van te voren dat het thema anti-diskriminatie was, maar ik kwam toch meer voor toneel. Daar had ik ook meer van verwacht dan er uiteindelijk is uitgekomen. Vooral in de beginperiode kwam er niks uit de groep. Toen er meer mensen bijkwamen en we aan het toneelstuk gingen werken werd het leuker. Het bleef wel beperkt tot het lezen van de tekst en het spelen. Niet echt theater oefenen dat was jammer. Ik heb ook niet al mijn hoop op deze groep gevestigd, net zoals ik een beetje het echte toneelspelen heb opgegeven. Het is leuk om te spelen en om de groep eens in de zoveel tijd te zien, maar daar blijft het ook bij. Als ik verder ga dan wil ik ook het toneelspelen induiken. Er zijn meer groepsleden die dat willen, maar of een voortgang van deze groep daar geschikt voor is weet ik niet.

Marion.

Ik hoorde van het projekt via Ted Ages van J.J.W.. Hij zei dat die toneelgroep misschien wat voor mij zou zijn. Ik had er eigenlijk helemaal geen zin in. Maar toen ik was gaan kijken was ik ineens dolenthousiast en ben ik gebleven. In het begin wist ik het thema niet en dan dat toneel. Ik ben best wel verlegen van aard en dan spelen voor publiek met mensen die naar je kijken. Maar door het werken ben ik enthousiast geworden. In het begin moest ik ook erg aan de groep wennen, daarin zaten mensen, die ik..... Zie je, mijn vrienden zijn allemaal zoals ik vrij netjes. Maar nu ik iedereen ken, was het duidelijk een vooroordeel van mijzelf tegen punkers

en mensen die er alternatief uitzien. Ik heb ook een heleboel dingen geleerd, minder diskrimineren en stilstaan bij dingen waarvan je altijd dacht dat je je het goed deed, je houding bijvoorbeeld. Ik pretendeer om gelovig te zijn, maar toch veroordeel ik mensen ook, en dat vind ik van dit toneel, het leert je nadenken, het dwingt je tot nadenken. Ik denk ook dat het een bepaalde reden heeft gehad dat ik in het projekt ben gerold. We speelden in een school en toen zei de schooldekaan daar 'Misschien zou je het stuk 'Yamal, aangenaam' als een onderdeel kunnen zien van Gods hand in het dagelijks leven'. Daar had ik niet zo bij stil gestaan, maar ik denk dat dat inderdaad zo is. Je kunt zo nadenken vanuit je geloof over hoe je omgaat met iemand die eruit ligt. Ik zou zelf ook dolgraag doorgaan, maar dan niet over diskriminatie. Ik zou ook wel een blijspel willen spelen, maar ik vind het belangrijkste dat je met een groep werkt. En in deze groep zitten waardevolle dingen, het zou jammer zijn om die in een blijspel te stoppen, want dan gaat het alleen om de lol.

Ronald.

Ik kwam via een kennis van mij bij de groep. Die kennis speelde mee en zei: 'Ga mee een keer kijken.' En toen was Peter er ook en die heeft me erbij gehaald. Die zei: 'Dat durf je niet.', en daar ben ik allergies voor. Maar het is nou eenmaal niet mijn favoriet om toneel te spelen. Maar goed, tot aan Januari (1985) dat wilde ik wel. Ja, en verder, wat voor idee ik had? Een toneelstuk natuurlijk, en het is een leuk stuk geworden, goed geschreven. En het spelen, nou dat heb ik gewoon gedaan. Dat vond ik ook wel leuk, maar ja, je moet het niet te vaak doen en daarom ben ik er ook in Januari mee gestopt. Het onderwerp diskriminatie? Op dat punt heb ik een beetje verdeelde mening. Soms vind ik het terecht en de andere keer niet. Ik vind het verkeerd om iemand op zijn huidskleur te beoordelen, maar ik vind ook dat het hier op dit kleine stukje land te druk gaat worden. Of het nou Duitsers zijn of Belgen of Surinamers. Ik vind dat daar een beetje een einde aan gedraaid moet worden. Maar ik vind het wel een goede voorstelling. Want er wordt in feite geen oplossing gevonden. De mensen die het stuk zien kunnen er een beetje over nadenken en het een beetje combineren met hun eigen gedachten. Of ik iets geleerd heb? Ik zei net al dat toneel niet een van mijn favoriete dingen is om te doen, maar ik vond de manier van werken best wel goed. Ik bedoel, ik heb dit nu een keer gedaan, en het zal waarschijnlijk niet meer voorkomen dat ik het nog een keer doe,

maar het is op zich best wel leuk ja. Je hebt geleerd hoe je moet zitten en zo en zou je met toneel verder gaan, dan zou je er zeker wat van geleerd hebben.

Yamal.

Ik ben via Paul bij het projekt gekomen, die kende ik van de krant. Hij vertelde van het projekt en vroeg of ik zin had om mee te doen. Twee of drie weken later gingen we op werkweekeinde om elkaar een beetje beter te leren kennen en later kregen we de tekst, zo ging dat. Ik had eigenlijk helemaal geen idee wat het worden zou, maar ik ben best tevreden over wat eruit gekomen is. Maar beter is om nog meer voorstellingen te geven, een of twee keer per maand vind ik te weinig, want veel lui zeggen over racisme dat ze er niks mee te maken hebben. Ik ook in het begin, toe ik hoorde dat het stuk over diskriminatie ging. Maar op een gegeven moment voel je je aangevallen en dan kun je er niet meer tegen. In het begin heb ik zelf veel ontdekt van het stuk enzo. Allerlei dingen die ingewikkeld zijn en ver zitten, voor en nadelen van diskriminatie en ik maak het dagelijks mee. Ik begin me er iets van aan te trekken. Ik denk vaak, laat ze maar gaan, misschien worden ze wel beter. Een gewoonte! En ik denk dat het spelen van het stuk helpt. In het begin vond ik het moeilijk om het stuk te spelen. Ik had nog nooit nagedacht over toneel. Ik ga nooit naar een toneelstuk. In het begin vond ik er ook niets aan, maar je gaat steeds verder stap voor stap en dan gaat het steeds beter. En iedereen heeft me erbij geholpen. Als we verder gaan wil ik er een stuk bijmaken en het oude behouden. Een nieuw stuk, waarin je zoekt naar een oplossing.

Meta.

Ik had een advertentie gelezen in het kerkblad, en daar werden spelers in gevraagd tegen diskriminatie. En dat sprak me erg aan. En ik wilde ook altijd al wat met toneel doen, dus ik dacht dit is mijn kans. En ik dus bellen. Maar dat lukte telkens niet en toen het wel lukte was het introductie weekeinde net achter de rug. Ik dacht dus al, nou ja jammer, maar gelukkig kon ik nog bijgeschreven worden. Maar omdat de groep elkaar al goed kende vond ik het wel eng. Jammer dat ik het begin heb gemist. Twee weken later was er een rol voor me bijgeschreven en zo kwam ik bij het projekt. Over diskriminatie had ik al veel nagedacht. Dat je beste vrienden van die moppen vertellen en als je er dan wat van zegt dan ben je

kinderachtig. Je kunt ze niet wijsmaken dat het ten koste van mensen gaat. En dat vind ik verschrikkelijk, toch! Ik ben best wel tevreden over het stuk. Het is heel natuurlijk geschreven. Dat had ik niet verwacht, bij toneel verwacht je van die verheven taal. Maar of het werkt het stuk, vraag ik me wel af. We hebben, volgens mij, veel gespeeld voor mensen die het eigenlijk wel weten. Wat ik geleerd heb? Dat toneelspelen best nog wel tegenvalt, ik doe het ook wel op klup, maar dan doe je het onder bekenden. Ik kon me niet echt geven in het begin, en dat is eigenlijk wel zo gebleven. En verder, als je enkel maar naar de voorstelling komt, dan leer je wel, maar je bent het ook zo weer vergeten. Dat was nu niet. Ik heb veel geleerd, vooral van de nagesprekken met het publiek. Ik zou wel verder willen met toneel, maar op het ogenblik heb ik er geen tijd meer voor. Het viel me tegen hoe veel tijd het kostte, met die optredens enzo.

BIJLAGE D.

BEGROTING PRODUKTIEGROEPEN.

In deze bijlage een indikatieve begroting van het benodigde budget van een produktiegroep. Er is hierbij uitgegaan van de minimaal noodzakelijke voorzieningen.

Begroting.

1. Begeleiding.

Regie, 25 avonden a f 135,- per avond.	f 3275,-	

	Totaal:	f 3275,-

2. Produktiekosten.

Verwervingskosten toneelstuk.	f 1000,-	
Dekor, rekwisieten, kostuums.	f 1000,-	
Publiciteitsmateriaal (programma e.d.).	f 500,-	

	Totaal:	f 2500,-

3. Dagkosten.

Vervoer dekor enz.	f 1000,-	
Reiskosten spelers.	f 500,-	

	Totaal:	f 1500,-

4. Algemeen.

Administratie.	f 800,-	
Representatie.	f 300,-	
Dokumentatie.	f 200,-	

	Totaal:	f 1300,-

	Totaal Generaal:	f 8575,-

Toelichting.

Bij deze begroting dienen de volgende punten nog te worden opgemerkt:

- Bij de regie is slechts uitgegaan van een begeleiding van het regieproces. Begeleiding van de voorstellingen is niet ingekalkuleerd. Het bedrag van f 135,- is vastgesteld op grond van bruto uurbedrag voor drama-konsulenten bij een werktijd per avond van drie uur inclusief voorbereiding.
- De verwervingskosten toneelstuk dienen voor de betaling van auteursrechten. Ook kan dit bedrag gebruikt worden voor inhuren van begeleiding van een schrijver/dramaturg.
- Bij de bepaling van de hoogte van de dagkosten is uitgegaan van een speelgebied in de direkte omgeving van de plaats van vestiging. Indien een ruimer speelgebied bestreken wordt stijgen deze kosten navenant.

- Bij het opstellen van de begroting is ervan uitgegaan dat binnen de organisaties (gratis) repeteerruimte kan worden gevonden.
- De begrote bedragen voor decor, requisieten en kostuums zijn niet ruim. Een zekere mate van inventiviteit en zelf werkzaamheid zullen noodzakelijk zijn om de aankleding te realiseren.
- Indien de groep geen gebruik kan maken van de uit het projekt 'ADEM' beschikbare licht en geluidsapparatuur, dienen extra gelden opgenomen te worden om deze voorzieningen te kunnen huren.